

ХАРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА

ПРОБЛЕМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА НАСИЛЬСТВА З БОКУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ СТОСОВНО ЛГБТ

Результати якісного дослідження

ХАРКІВ
«ПРАВА ЛЮДИНИ»
2021

Посольство Норвегії

Це дослідження виконане
за фінансової підтримки
Посольства Королівства Норвегії
в Україні

Ця публікація здійснена за фінансової підтримки
Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким,
що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced with the financial
assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under
no circumstances be regarded as reflecting the position
of the European Union

Автори:
Д. Кобзін, С. Щербань

К55 Проблеми дискримінації та насильства з боку правоохоронних органів стосовно ЛГБТ. Результати якісного дослідження / Д. О. Кобзін, С. В. Щербань; Харківський інститут соціальних досліджень; Харківська правозахисна група. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2021. — 60 с.

ISBN 978-617-7391-94-3

Звіт містить результати дослідження щодо уразливості представників ЛГБТ при взаємодії з правоохоронними органами. Досліджено не тільки форми дискримінації стосовно ЛГБТ, а й причини високої латентності цього явища, а також наскільки укорінені стереотипи і гомофобні уявлення у практиці правоохоронних органів (поліції та пенітенціарної служби).

Звіт буде корисним для працівників правоохоронних органів, міністерства юстиції, інших державних установ, представників медіа та громадських організацій, які займаються цією темою.

УДК 351.74.083.1:316.367.7](477)

- © Д. О. Кобзін, С. В. Щербань, 2021
- © Харківський інститут соціальних досліджень, 2021
- © Харківська правозахисна група, 2021

ЗМІСТ

ГЛОСАРІЙ	4
ВСТУП.....	6
ВИСНОВКИ.....	8
ЛГБТ І ПОЛІЦІЯ	13
ЛГБТ І ПЕНІТЕНЦІАРНА СЛУЖБА	25
ПРИЧИНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЛГБТ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ.....	39
ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЛГБТ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ	45
ПРИВАТНІСТЬ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЛГБТ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ	51

ГЛОСАРІЙ ТА СКОРОЧЕННЯ

Асексуальність — відсутність сексуального потягу до будь-яких людей, яка не виключає можливості романтичного або емоційного потягу.

Аутинг — процес, коли сексуальна орієнтація або гендерна ідентичність людини розкривається перед іншими без добровільної згоди на це самої людини.

Бісексуальність — сексуальна орієнтація чоловіка або жінки, яка полягає в наявності психоемоційного, еротичного (чуттєвого) та сексуального потягу до осіб свого та протилежного ґендеру, одночасного чи поперемінного та не обов'язково в рівній мірі.

Буллінг — різновид насильства; навмисне, що не носить характеру самозахисту і не є санкціонованим нормативно-правовими актами держави, довготривале (повторюване) фізичне чи психологічне насильство з боку індивіда чи групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) стосовно індивіда, і що відбувається переважно в організованих колективах з певною особистою метою (наприклад, бажання заслужити авторитет у бажаних осіб).

ВІЛ — вірус імунодефіциту людини, який спричиняє розвиток соціально небезпечного інфекційного захворювання.

Гей — чоловік, який має сексуальний, романтичний або емоційний потяг до інших чоловіків.

Гендер — змодельована суспільством і підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі.

Гетеросексуальність — сексуальна орієнтація чоловіка або жінки, яка полягає в наявності стабільного психоемоційного, еротичного (чуттєвого) та сексуального потягу виключно до осіб протилежного ґендеру.

Гомосексуальність — сексуальна орієнтація чоловіка або жінки, яка полягає в наявності у нього чи в неї стабільного романтичного, еротичного (чуттєвого) та сексуального потягу виключно або майже виключно до осіб того ж гендеру.

Гомофобія — емоційна відраза, страх, гнів або інші негативні почуття чи прояви, спрямовані проти гомосексуальних людей або тих, що сприймаються як такі.

ГУЛАГ — у СРСР у 1934-1956 роках підрозділ Народного комісаріату внутрішніх справ, який керував системою виправно-трудових таборів.

ДБР — Державне бюро розслідувань.

ЕКПЛ — Європейська конвенція з прав людини.

ЄСПЛ — Європейський суд з прав людини.

Камінг-аут — процес розкриття своєї сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності перед іншими.

Лесбійка — жінка, яка має сексуальний, романтичний або емоційний потяг до інших жінок.

ЛГБТ — лесбійки, геї, бісексуальні та трансгендерні люди.

Прайд — публічна демонстрація солідарності з представниками ЛГБТ-спільноти, об'єднаних почуттям власної гідності. В Україні проводиться у формі Маршу Рівності.

Слідчий ізолятор (СІЗО) — пенітенціарна установа Державної пенітенціарної служби, яка призначена для утримування осіб, щодо яких було обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту на будь-якій стадії кримінального судочинства.

Трансгендерність — збірний термін на позначення випадків, у яких гендерна ідентичність людини не збігається зі статтю, приписаною їй при народженні, або ж коли людина змінює чи прагне змінити свої статеві та гендерні ознаки, щоб привести їх до стану, який краще співвідноситься з її гендерною ідентичністю.

УВКБ ООН — Управління Верховного комісара Організації об'єднаних націй у справах біженців.

УДЗ — умовно-дострокове звільнення.

ВСТУП

Хоча це й не так часто відображається в публічній сфері, ЛГБТ в Україні продовжують потерпати від різних проявів дискримінації з боку суспільства. Це відбувається і в трудовій сфері, і в медичній, і в соціальній. Проте найбільш уразливими представники спільноти є при взаємодії з правоохоронними органами. На жаль, якщо мова йде про звичайний, не підготовлений, не здійснений в рамках запланованої взаємодії, або підготовки до якогось заходу контакт ЛГБТ з правоохоронними органами, значна частина таких контактів залишається досить травмуючою (психологічно та фізично) для цієї категорії громадян, а отже, найчастіше цей досвід приховується і не виноситься назагал.

Представники ЛГБТ-спільноти не звертаються із скаргами до ДБР (раніше — до прокуратури), не йдуть до медичних закладів для фіксації ушкоджень, не відстоюють свої права у суді. Проте дуже важливо розуміти, з яких причин вони діють саме так, чому не скаржаться на дії поліції, наскільки укорінені стереотипи і гомофобні уявлення у практиці правоохоронних органів. Відповіді на ці питання потребують постійного моніторингу і актуалізації цієї теми в суспільстві.

Завдяки підтримці Харківської правозахисної групи та посольства Норвегії в Україні Харківський інститут соціальних досліджень цього року зміг здійснити аналіз проблем дискримінації та насильства стосовно ЛГБТ з боку правоохоронних органів. У якості методу дослідження було відібране проведення індивідуальних глибинних інтерв'ю з представниками ЛГБТ-спільноти, які мали контакти з правоохоронними органами, а також інтерв'ю з експертами (представниками правоохоронних органів, співробітниками місць несвободи, представниками громадських організацій, які займаються темами прав людини у поліції та в установах виконання покарань).

Вибір методу був обумовлений специфічністю теми дослідження, а також важкою доступністю вибраних респондентів. Разом з тим глибинні інтерв'ю дозволили детально дізнатися про логіку та мотиви поведінки ЛГБТ при контактуванні з представниками правоохоронних органів,

отримати глибше розуміння проявів дискримінації та насильства у поліції та в місцях позбавлення волі стосовно цієї категорії осіб.

В рамках дослідження було проведено 20 інтерв'ю з представниками ЛГБТ-спільноти та 15 — з експертами. Для пошуку респондентів був використаний метод сніжного кому. Збір даних тривав упродовж серпня-вересня 2021 року.

ВИСНОВКИ

- Дослідження показало, що ЛГБТ мають набагато більше додаткових ризиків при контакті з поліцією у порівнянні зі звичайними громадянами. ЛГБТ статус — всього лише один з багатьох додаткових факторів, який робить людину більш уразливою. Думка про те, чи змінилося ставлення поліції до ЛГБТ, сильно різниться в залежності від особистого досвіду респондентів за останні роки. Більшість вказує, що ситуація мало змінилася, і ЛГБТ часто стають жертвами дискримінації, принижень, вербального та фізичного насильства, вимагання або ігнорування з боку поліції.
- Найскладніше доводиться представникам ЛГБТ-спільноти в тому випадку, коли вони є втягнутими в якийсь конфлікт або неоднозначну ситуацію, особливо якщо їх затримують або доставляють до відділу поліції. У момент, коли вони переходять під повний контроль працівників правоохоронних органів і стають вкрай уразливими, цим часто користуються поліцейські, що вже створює умови і для незаконного позбавлення свободи пересування, і для вербального або незаконного фізичного насильства. Дослідження показало, що ЛГБТ в поліції продовжують стикатися з порушеннями Статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» та Статті 3 «Заборона катування» ЄКПЛ. Також людина відразу ж позбавляється базових прав — права на можливість повідомити третій стороні про місце перебування (відбирають телефон); права на те, щоб не бути підданим тортурам і жорсткому поводженню.
- До ЛГБТ застосовується весь арсенал поліцейського насильства, при цьому він присмачується свого роду виховною роботою — по всій видимості багато працівників поліції бачать свою місію в «очищенні» вулиць не тільки від злочинців, а й від ЛГБТ, або не бачать між цими двома категоріями різниці, або вважають це додатковою обтяжливою обставиною. Іноді, навіть якщо не застосовується фізичне насильство, поліція застосовує психологічне,

що також завдає істотної шкоди гідності та психологічному стану постраждалих.

- Ще одним фактором, який негативно впливає на стан ЛГБТ в поліції, є те, що там вже починають діяти закони кримінального світу, за якими поміщають таких людей в «нижчу касту». Це створює додаткові загрози для них, якщо вони виявляються в одних приміщеннях з іншими затриманими або ув'язненими — аж до нападів.
- Уразливість ЛГБТ може використовуватися працівниками поліції також для шантажу або вимагань, коли жертві погрожують аутингом або кримінальним переслідуванням в обмін на гроші або необхідні свідчення. Для цього використовується весь арсенал підручних засобів — від банальних загроз до здирництва з використанням додатків для знайомств в Інтернеті.
- Постраждалі не поспішають звертатися зі скаргами в інші державні органи — після досвіду спілкування з поліцією вони сприймають це ризикованою витівкою, наслідки якої можуть тільки нашкодити. Деяку допомогу надають громадські організації, однак про них чув не кожен.
- Потрапляючи в установи виконання покарань, ЛГБТ відразу ж стикаються з існуючою багато років системою дискримінації — кримінальна субкультура давно стала неформальним інститутом, що задає рамку соціальних відносин і багато в чому спирається на приниження і кастовість. Ця система відносин поміщає ЛГБТ на найнижчу сходинку в ієрархії — в касту «скривджених». До касти «скривджених» потрапляють не тільки ЛГБТ, а й інші люди, які вчинили провини з неформального кодексу кримінального світу. Проте саме ЛГБТ стигматизуються як «скривджені» за замовчуванням, саме до них відносяться жорсткіше всіх.
- Обмеження для «скривджених», в першу чергу, стосуються мінімізації фізичних контактів з іншими ув'язненими. Найважче таким людям доводиться в СІЗО — адже майже весь час там люди проводять один з одним в замкнутому просторі. Їх визнають «знедоленими», їх статус у разі контакту може «переходити» до іншої людини, і тому поводяться з ними як з носіями заразного захворювання. Такі ув'язнені не можуть їсти, митися, займатися спортом і взагалі торкатися інших ув'язнених, сплять вони на самих некомфортних місцях. Їм доводиться виконувати всі чорнові і неприємні

роботи — наприклад, прибирання туалетів, смітників. Окрім цього, статус ЛГБТ часто використовується для шантажу і вимагання, що робить їх перебування там ще більш важким. Вони постійно розглядаються як джерела наживи або об'єкти для задоволення потреб іншими ув'язненими з більш високим тюремним статусом.

- Відкрито порушуючи статтю 14 ЄКПЛ та статті 22, 24 та 28 Конституції України, більшість працівників виправних установ та СІЗО підтримують ці правила, і самі постійно демонструють неприйняття ЛГБТ як ознаку своєї «традиційності», а також для закріплення свого статусу. Варіанти роботи з такою категорією ув'язнених найчастіше засновані на ізоляції, що, з одного боку, захищає від загроз з боку інших ув'язнених, а з іншого — посилює стигматизацію і створює додатковий важіль тиску на людину.
- Право на ефективний засіб юридичного захисту лише формальне і не працює в реальному житті. Єдиним органом, який дійсно може надати допомогу в місцях позбавлення волі, залишається адміністрація установи (якщо на це буде її добра воля). Можливості поскаржитися на дії самої адміністрації практично відсутні — такі спроби невідворотно приведуть до ще більшого погіршення становища ув'язненого.
- На думку ЛГБТ, ключовою причиною насильства в правоохоронних органах є відсутність належного виховання та укорінені стереотипи щодо них. Передусім це стосується того, що представники влади вважають гомосексуальні та трансгендерні орієнтації психічними відхиленнями, а публічні прояви стосунків ЛГБТ-пар — пропагандою «нездорової поведінки» серед молоді. Саме останнє частіше за все спонукає представників влади ініціювати спілкування, а в подальшому і затримання таких громадян.
- Частина ЛГБТ також зазначають, що серед поліцейських є досить багато людей, які мають певні психічні нахили, які заважають їм професійно виконувати свою роботу, як-то схильність до насильства та тяга до відчуття влади над іншими. Експерти зазначають, що сам відбір, підготовка та робота з персоналом правоохоронних органів є недосконалими, що безпосередньо може впливати на професіоналізм виконання їхніх обов'язків. Це проявляється в нетолерантному ставленні до різних категорій населення, в надмірному вживанні сили стосовно затриманих осіб і в тому, що до

служби дійсно може допускатися людина з низьким рівнем гуманізму та схильна до жорстокості.

- Також опитані підняли питання відсутності комплексних змін у національному нормативно-правовому регулюванні діяльності правоохоронних органів у відповідності до сучасного сприйняття поняття прав людини. Особливо це стосується закладів виконання покарань, які продовжують існувати за нормами радянських часів, маючи казармений тип проживання, відсутність реальної психологічної роботи з ув'язненими, підтримку поділу на касти серед засуджених. Все це заважає зменшити прояви субкультури серед осіб, які там знаходяться.
- Укорінена субкультурна система взаємозв'язків в колоніях позначається також і на професійній деформації персоналу. Слідування неформальній культурі спілкування, здійснення своєї роботи з урахуванням встановлених між ув'язненими правил поведінки, з одного боку, дуже полегшують діяльність та контроль порядку в установі, а з іншого, призводять до того, що співробітники порушують етичні і моральні засади своєї професії.
- Як представники ЛГБТ-спільноти, так і експерти солідарні у тому, що подолання або принаймні зменшення проявів дискримінації у правоохоронних органах є доволі складним та довгим процесом, і передусім він пов'язаний зі зміною світоглядних орієнтацій громадян, розвитку толерантного ставлення та цінностей прав людини у суспільстві. Нагальною потребою є перегляд норм виховання дітей у школах, які мають включати розуміння гендерної рівності та рівноправного ставлення один до одного.
- Окремо стоїть освіта та навчання працівників правоохоронних органів, які мають володіти міжнародними та національними нормами професійної етики, усвідомлювати морально-ціннісні пріоритети своєї професії. Підготовку працівників правоохоронних органів опитані здебільшого вважають невідповідною та поверхневою, особливо в розрізі культури поваги до різноманіття та недискримінаційної поведінки при виконанні службових обов'язків.
- ЛГБТ наголошують і на необхідності контролю за психологічним станом працівників правоохоронних органів, особливо під час прийому на роботу. Можливим шляхом зменшення дискримінації

може стати регулярна робота психолога з поліцейськими та співробітниками установ виконання покарань.

- Важливим запобіжником дискримінації та насильства у правоохоронних органах є також забезпечення невідворотності покарання за незаконні дії поліцейського чи працівника установи виконання покарань. Для цього необхідне впровадження ефективної системи розслідувань злочинів, а також широкий розголос ведення подібних справ. У цьому напрямку ЛГБТ високо оцінюють роботу громадських організацій, які беруться захищати їх від незаконних дій правоохоронних органів. Найбільш дієвим шляхом наразі є ведення показових резонансних справ, які широко освітлюються у ЗМІ. У довготривалій перспективі, на думку опитаних, це може сприяти зменшенню випадків дискримінації через реальну можливість виграшу подібних справ у суді.
- Іншим напрямком роботи, на думку експертів, є створення механізму захисту і гарантування людині безпеки під час надходження у правоохоронних органах. Реалізація такого механізму може бути різною — від створення окремого органу до покладання обов'язків на вже існуючі державні установи.
- Необхідні реформи і у системі виконання покарань, особливо у сфері подолання існуючої субкультури серед ув'язнених у виправних установах та слідчих ізоляторах, та здійснення контролю за законністю дій співробітників установ.

ЛГБТ І ПОЛІЦІЯ

Багаторічні дослідження незаконного насильства в поліції, які проводять ХІСД і ХПГ з 2004 року, показують, що масштаби цього явища залишаються значними, і жертвою образ, фізичного насильства або такої поведінки, що принижує гідність, з боку поліції в Україні може стати кожен. Навіть самі працівники поліції в ході інтерв'ю відзначили, що ризик стати жертвою насильства в поліції залишається високим для будь-якої людини, яка потрапила в їх поле зору.

Я не думаю, що вони якимось чином різняться від загального насилля. Це може бути будь-яке насилля, яке ми бачимо, зокрема, тут не треба брати 20 років, достатньо взяти останні 5 років, 7 років після Революції Гідності. Це може бути і зґвалтування в райвідділку, і це не стосується знову таки статі, це може бути пограбування, це може бути шантаж, це постійно відбувається, це норма для української поліційної системи.

З інтерв'ю з експертом

Разом з тим, дослідження показало, що ЛГБТ мають набагато більше додаткових ризиків при контакті з поліцією. ЛГБТ-статус — всього лише один з багатьох додаткових факторів, який робить людину більш уразливою. Думка про те, чи змінилося ставлення поліції до ЛГБТ, сильно різниться в залежності від особистого досвіду респондентів за останні роки. Більшість вказує, що ситуація мало змінилася, і ЛГБТ часто стають жертвами дискримінації, принижень, вербального та фізичного насильства, вимагання або ігнорування з боку поліції.

Змінилося в гіршу сторону. Молоді прийшли в поліцію, вони набагато гірше стали ставитися. Якщо брати старих поліцейських, то вони більш лояльно, з розумінням ставляться, а ці не розуміють, зв'язче ставлення, мені навіть страшно моменти якісь згадувати. Ставлення поліції до ЛГБТ, до «хлопець з хлопцем», «дівчина з дівчиною», до представників спільнот — це нижче нуля, це таке відношення, як до звірів, як до незрозумілих істот.

З інтерв'ю з ЛГБТ респондентами

Демонструвати особисті стосунки, які вважаються «нетрадиційними», може бути небезпечним для пари — це викликає агресію і неприйняття як у звичайних людей, так і у поліцейських. У разі конфлікту з «небайдужими» громадянами, які вважають своїм боргом показати своє неприйняття ЛГБТ і часто опускаються до образ і погроз, поліція часто приймає саме сторону «традиційних цінностей» і або не звертає уваги на те, що відбувається, або карає ЛГБТ пару, як « авторів скандалу».

Ми гуляли з моєю дівчиною в парку і вирішили зайти в кафе. Зайшли в кафе, замовили, сиділи, нікого не чіпали, в кінцевому підсумку замовлення не принесли, але нам кажуть «ви повинні сплатити рахунок і покинути заклад». Причину вони не назвали. Ми, звичайно, відмовилися платити, бо не принесли наше замовлення. Також ми не зрозуміли, які саме у них претензії. Нам не дали відповідь, ми викликали поліцію. В кінцевому підсумку поліцейські нам сказали, щоб ми оплатили і «загубилися». На мою дівчину наділи наручники, звинувативши її в тому, що вона почала обурюватися і хотіла піти, «не заплативши». Ми не хотіли платити, але нас змусили сплатити рахунок поліцейські, а у моєї дівчини від наручників залишилися сліди, синці.

У моєї подруги був день народження, і ми вирішили удвох відзначити його. Вона приїхала раніше після роботи в клуб і чекала мене. Я заїхала за квітами і коли я приїхала, почала її вітати, відповідно, я проявила ніжність, обнялися і цілувалися. Минуло години три, ми танцювали, все було нормально, а сусідній столик дуже добре був підпитий, вони нам почали грубіянити, і у нас вийшов конфлікт словесний. Я попросила викликати поліцію в надії, що нас захистять, тому що компанія була дуже напідпитку, я вже боялася за себе і за свою подругу. І поліція приїхала, нас забрали до відділку і винуватця скандалу, а всіх інших відпустили. Приїхали в райвідділ, у винуватця швидко взяли свідчення, відпустили, і відпустили мою подругу, а мене залишили до ранку. Ну до ранку я вже там отримала як годиться — мене образили і побили.

З інтерв'ю з ЛГБТ респондентами

Таке ставлення є яскравим проявом порушення статті 14 «Заборона дискримінації» Європейської конвенції з прав людини, яка проголошує, що *«користування правами та свободами... має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження»*

ня, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою». Але дуже часто перша реакція працівників поліції на інформацію про те, що людина є ЛГБТ — демонстративне неприйняття. Причому зовсім неважливо те, в якому статусі перебуває ця людина — потерпіла, яка прийшла зі своїми проблемами, або підозрювана.

Поліція приїхала. Я пишу заяву, а поліцейський починає ржати і знімати мене на камеру. Я в нього запитую: «А навіщо ви знімаєте мене на камеру?». Він мені каже: «А щоб все місто знало неадекват». Почав питання дивні задавати, як там у вас виходить, як ти так живеш? А все через те, що я гей, і у мене було пофарбоване волосся в червоний колір. Обзивав мене «недолюдиною», навіть чіпав.

Поліцейський подзвонив якомусь своєму знайомому, той приїхав, почали з мене сміятися. Мене поліцейський вдарив, почав на камеру знімати, почав ображати мене. З приводу моєї ситуації сказали: «а ти зніми сережки, перефарбуй волосся, щоб тебе не били, бо ти виглядаєш, як підор. Він мені говорив: «Якщо ти хочеш жити добре — поміняйся, а якщо не подобається — звалюй», тобто, якісь ультиматуми ставить».

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Однак далеко не завжди це тільки реакція, досить часто поліція сама шукає можливості «насолити» ЛГБТ, пояснити їм, як «правильно» поводитися або виглядати. Це може залишитися в рамках вербальної дискримінації або образ, але іноді для «посилення» своїх «аргументів» поліцейські не соромляться застосовувати свої повноваження або силу.

Ми сиділи на лавочці, обіймалися, і нам зробили зауваження патрульні поліцейські, які проходили поруч. Ми відповіли щось, там перемовка вийшла. І тоді вони склали протокол, штраф ми заплатили. Це дуже принизливо. Чому ж я кажу, хтось на сусідній лавочці може обійматися — це нормально, і цілуватися, а я не можу зі своєю дівчиною обійнятися і поцілуватися.

Під нами жив сусід, який є представником правоохоронних органів. І дуже багато було від нього агресії, виживання нас. Мені здається, що у нього був страх того, що його дитина «це» побачить, піде «по наших стопах». І ми дуже довго не реагували на образи з боку сусіда, але в якийсь момент просто не витримали нерви — ми відповіли. У підсумку нас затримали на підставі того, що ми «сварилися щодо

представника правоохоронних органів», звинуватили нас в хуліганстві. «Ось дві доби посидьте, подумайте над своєю поведінкою».

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Найскладніше доводиться представникам ЛГБТ в тому випадку, коли вони є втягнутими в якийсь конфлікт або неоднозначну ситуацію, особливо якщо їх затримують або доставляють до відділу поліції. У момент, коли вони переходять під повний контроль працівників правоохоронних органів і стають вкрай уразливими, цим часто користуються поліцейські, що вже створює умови і для незаконного позбавлення свободи пересування і для вербального або незаконного фізичного насильства. Дослідження показало, що ЛГБТ в поліції продовжують стикатися з порушеннями Статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» та Статті 3 «Заборона катування» ЄКПЛ.

Вас прилюдно ображають, принижують, це саме словами і таке, знаєте, як би провокуючи тебе — «Ну, відповідай, скажи щось». Там складно сказати: «Це моє особисте життя, і ви не маєте до цього ніякого відношення». За це відразу слідує відповідна реакція. Агресивна ... дуже-дуже агресивна. І ти розумієш, що краще піти від цієї розмови, коли ти розумієш, що сила на їхньому боці, а по-друге, що ти нічого їм не доведеш.

Ті, хто молодший, вони більш насміхаються, а ті, хто більш старші — це агресія. Вони вважають, що мають право ставити будь-які питання. Ну тобто ти не маєш права їм не відповісти. Особливо, якщо це люди, які давно працюють в сфері поліції, вони відчувають себе впевнено і добре.

Наш останній візит в поліцію був для мене жалюгідним. Я там отримала і фізичне насильство, і моральне насильство, це ще навіть поки нас транспортували. Сказати, що велика частина співробітників поліції теж підтримує це, я не можу, але досить велика кількість людей, які були присутні, коли нас доставляли до райвідділу, вони ставилися негативно. І образи були, і приниження, і потім коли я вже не витримала, почала грубіянити у відповідь, щоб донести людям, що це моє особисте життя і моє особисте рішення було, доводи мої не сприймали. Я за це постраждала — мене били палицею.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Стаття 3 сформульована вкрай просто: *«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню»*. І хоча офіційно тортури заборонені і засуджуються, існує багато справ, які були виграні в ЄСПЛ громадянами України за статтею 3 (наприклад, **О.М. (AN) проти України, Жизицький (Zhyzitskyu) проти України, Кулік (Kulik) проти України**), практика незаконного насильства в поліції продовжує існувати. Особливо важко доводиться ЛГБТ-чоловікам, так як нетерпимість стосовно них з боку працівників поліції вища, ніж стосовно жінок.

Вони гірше ставляться до любові «чоловік до чоловіка», ось у них може хіть якась спрацьовує щодо жінок. Тобто жінка, незалежно від того, до якої спільноти вона відноситься — «гетеро» або «транс», «бі» і так далі, до неї поставляться більш лояльно. З приводу чоловіків відразу йде гидливість, як вони сказали: «викликає блювотний рефлекс».

До хлопців гірше ставляться, ніж до дівчат. До дівчат більш спокійно, бо як нам сказав один поліцейський — «у хлопчиків фантазія — типу з двома дівчатками можна», а до хлопців взагалі погано ставляться, їх б'ють. У нас була пара одна, вони були на ярмарку, і стався конфлікт з іншими хлопцями. Вони почали їх ображати, і між ними зав'язалася бійка. Їх намагалися затримати. В кінцевому підсумку, коли поліцейські приїхали, хоча бійку почали інші хлопці, натурали, скажімо так, наручники наділи на наших знайомих і їх там ламали і били кийками.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Однак і стосовно ЛГБТ-жінок насильство не є рідкістю — їх також і ображають, і б'ють. Іноді стать може служити додатковим фактором уразливості — ситуація повністю залежить від бажань і готовності піти далі працівників поліції. Якщо до того ж ЛГБТ жінка буде наркозалежною або раніше судимою, то з нею взагалі обійдуться без церемоній.

Звичайно, вони принижують, вони обзивають, вони ображають, вони не дивляться, що ти жінка. У них відразу — «ковирялка» і все, відразу і «на стілець не сідай».

Вони потім приїжджали до неї додому і мали як хотіли. Ставилися до неї дуже жорстоко потім. Вони знають, що можна користуватися і виконують з тобою, що хочуть. 2-3 людини захотіли, забрали

тебе в баню, і все, мали як хотіли. Не хочеш — плати. Немає грошей — давай якусь інформачію.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Найбільш важкими є ситуації, коли поліція дізнається про статус ЛГБТ людини, яка перебуває в поліції в статусі підозрюваного, затриманого або доставленого, з яким «працюють» у якійсь справі або який вже мав судимості або приводи. Така інформація відразу ставить людину у вкрай вразливе становище, так як працівники поліції не тільки використовують її для психологічного тиску і погроз, а й не соромляться вербально і фізично показувати своє неприйняття ЛГБТ. При цьому людина відразу ж позбавляється базових прав — права на можливість повідомити третій стороні про місце перебування (відбирають телефон); права на те, щоб не бути підданим тортурам і жорсткому поводженню.

Били, говорили слово «підарас», «підарас дірвятий, тварюка», «на тобі канат, йди вішайся». Забивали, дуже сильно били ногами. Різниця є, коли вони знають або коли вони не знають. Б'ють руками і намагаються не завдавати серйозних каліцтв. А коли вже знають, вони б'ють ногами, і їм вже не важливо, що вони при цьому зроблять, що вони відіб'ють. Був один випадок, коли в області нирок, печінки били. Тиждень я ходити не міг, я вдома лежав.

Ось вони привозять, дістають кийок і кажуть: «а зараз ти станеш пасивним, зараз ми тебе зробимо пасивним», «ти — нікчема, ти що, не розумієш, що ти — не людина, що тебе взагалі ніхто не бачить і не сприймає, «ти — ніхто, звати тебе — ніяк», «мразь, покидьок».

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Застосовується весь арсенал поліцейського насильства, при цьому він присмачується свого роду виховною роботою — по всій видимості багато працівників поліції бачать свою місію в «очищенні» вулиць не тільки від злочинців, а й від ЛГБТ, або не бачать між цими двома категоріями різниці, або вважають це додатковою обтяжливою обставиною. Іноді, навіть якщо не застосовується фізичне насильство, поліція застосовує психологічне, що також завдає істотної шкоди гідності та психологічному стану постраждалих.

Коли привезли в райвідділ, оголосили, а там вже хлопці професіонали, зайнялися своєю справою. Вони ж мужики. Як вони це розціню-

ють, навіть були погрози, коли мене ввечері привезли, вони там в кабінеті пили в компанії... Намагаються нанести каліцтва по життєво важливих органах. Вони завдають ударів в області нирок, печінки, голови. В обличчя вони намагаються не бити. Один навіть стрибнув обома ногами на голову, не знаю, що мене врятувало, що не тріснув череп.

Це був вечір, і з боку чергового не раз на нашу адресу висловлювання звучали нецензурні, і він нам розповідав про те, які ми нікчемні мерзоти. Хтось ще із співробітників заходив і його підтримував, це було ... просто якийсь кошмар. Зламати, щоб ми відмовилися від того, що ми — лесбійки, так. Ми любимо один одного, і ми цього не соромимося. Ніхто з нас не ходить, не приховується. Вони, напевно, хочуть просто забити в кут так, щоб це все було, як раніше...

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Традиційним порушенням в цій ситуації є порушення статті 13 ЄКПЛ «Право на ефективний засіб юридичного захисту», в якій написано, що *«кожен, чії права та свободи ... було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження»*. Європейський суд з прав людини неодноразово у своїх рішеннях (наприклад, Тіхонов (Тіхонov) проти України) вказував, що ключовою дією держави по реалізації цього права є те, що держава має забезпечувати громадянам безперешкодний доступ до адвоката, можливість зв'язатися з ним і скористатися правовою допомогою. Однак на практиці, люди, які опинилися в поліції, позбавляються коштів і каналів зв'язку і в цьому випадку ситуація стає для них безвихідною — вони позбавлені зв'язку із зовнішнім світом, а колеги поліцейських, які не беруть участі в насильстві, не зупиняють його і не засуджують відкрито, а найчастіше або є пасивними спостерігачами, або ставляться до того, що відбувається, як до атракціону.

Я сиділа в клітці, я відчувала себе звіром в зоопарку, на мене приходили подивитися, поусміхатися, поухмялятися. Захищеною там я себе не відчувала, а навпаки. Черговий колючі такі фразочки на мою адресу кидав, нецензурно висловлювався. Я довго мовчала, потім якось спробувала інтелігентно з ним говорити, а потім теж, звичайно, нецензурно на його адресу звернулася. І після 12 ночі, коли вже в відділі дуже мало було людей, я попросилася в туалет, і на зво-

ротному шляху вже я отримала 6 разів кийком по спині, по тілу, по ногах. І це було з образами, прилюдно. 4 людини в черговій частині стояло, і ось цей черговий мене бив. Але ніхто не заступився. Навпаки! Всі просто стояли, мовчали і спостерігали.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Ще одним фактором, який негативно впливає на стан ЛГБТ в поліції, є те, що там вже починають діяти закони кримінального світу, що поміщають таких людей в «нижчу касту». Це створює додаткові загрози для них, якщо вони виявляються в одних приміщеннях з іншими затриманими або ув'язненими — аж до нападів.

Вони не хочуть, щоб садили разом з «ними», наприклад, везли в машині, або в камері разом їх утримували з «цими» людьми. Ми, відповідно, окремо садимо. Якщо ж ні, вони можуть навіть і бунт підняти, і ту людину побити. І для того, щоб не допустити таких ситуацій, ми звичайно їх розділяємо. Тому що ти ж тому, хто багато років відсидів, не скажеш, що «цього не можна». У них свої поняття, у них споконвіку свої старі правила, ось така ситуація у них.

З інтерв'ю з експертом

Уразливість ЛГБТ може використовуватися працівниками поліції також для шантажу або вимагань, коли жертві погрожують аутигом або кримінальним переслідуванням в обмін на гроші або необхідні свідчення. Для цього використовується весь арсенал підручних засобів — від банальних загроз до багатоходівок з використанням додатків для знайомств в Інтернеті.

Особисто в мене була історія доволі неприємна, коли я познайомився в спеціальному додатку для знайомств. Ми обмінялись інтимними фотографіями, і спілкувалися з ним. І ми домовилися з ним про зустріч. І ми зустрілися, а він прийшов в формі, показав своє посвідчення поліцейського та почав мене шантажувати тим, що я розсилав фотографії еротичного характеру. Він хотів, щоб я йому заплатив за те, щоб ці фотографії не пішли далі, і щоб він не дав цій справі хід як «поширенню порнографії». Він сказав: «Я можу знайти де ти живеш, розвісити ці фотографії в тебе в під'їзді і всі будуть бачити». Тому він в мене запросив гроші, щоб я йому скинув на карточку.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Працівники поліції теж мають певну зараженість кримінальною субкультурою, скажімо так. Тому, я думаю, інформація про це теж буде нести негативний заряд для людини і буде, можливо, використовуватися з метою досягнення будь-яких або зізнань, або інформації, або чого-небудь ще. Це може бути використано для якихось цілей — досягнення результатів по розкриттю кримінального злочину. Це просто додає шанси зломити людину.

З інтерв'ю з експертом

Разом з тим, за медичною допомогою більшість потерпілих не звертаються — вони припускають, що це може створити додаткові проблеми.

Друг мій, наскільки я знаю, не пішов в лікарню, тому що розсічення не було, просто синяк і кров з носа пішла. Кров зупинили, синяк замазав, пройшло. Ясна річ, якби щось було поламано або треба було накладати шви, то звичайно б звернулися, куди ж дінешся. Але до лікарні не дійшло. Я до психологів теж не звертався, але осад залишився.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Також постраждалі не поспішають звертатися зі скаргами в інші державні органи — після досвіду спілкування з поліцією вони сприймають це ризикованою витівкою, наслідки якої можуть тільки нашкодити. Деяку допомогу надають громадські організації, однак про них чув не кожен.

Для будь-якої, мені здається, людини це має психологічні наслідки. Мені так здається. Скаржитися я не став, нічого б не змінилося, просто для себе зробив висновки, що таких випадків треба просто уникати, і все. Пов'язано з тим, що я не вірю в правосуддя в нашій країні. Я в це не вірю.

Я дуже боявся. Я звернувся в громадську організацію, і ми знайшли вихід із ситуації, але мені порадили, що якщо я буду скидати гроші, то він ще буде просити і ще буде просити, і поки що треба просто ігнорувати. Тобто не завжди є сенс звертатися в поліцію, тому що не факт, що мені допоможуть, тому що це поліцейський.

Тому що страх продовження того, що буде повторюватися те ж саме, — мене не почують, не зрозуміють і захисту я не отримую, а тільки сама собі нашкоджу.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Постраждали найчастіше вкрай розчаровані в роботі державних органів, травмовані і вважають за краще розбиратися з наслідками самостійно — будь-який новий контакт з представниками держави багато хто сприймає як загрозу.

Наслідки спочатку були, коли вони дізналися, тиснули на це. Психологічний відбиток залишився. Потім зібрав волю в кулак — говорите, що хочете. Я це не брав до уваги, що вони там говорять.

Ми намагаємося тепер в кафе не обніматися, не цілуватися, тобто, як друзі поводитися, щоб наступного разу така ситуація не повторилася.

Ти взагалі розумієш, що деколи небезпечно зустрічатися, і ти, коли йшов навіть кудись, таке бувало, що навіть, знаєте, трясло. І в мене цей тремор був досить довгий час. Це була дуже неприємна річ, і, насправді, я досить довго хотів про це все забути. Я боявся досить довгий час, близько року я боявся, що все-таки мене будуть шукати і мене знайдуть, ... але, слава богу, все обійшлося.

У мене розлючення дуже на них. Це було не так давно, це було всього лише 4 місяці тому. У мене дуже сильне розлючення на наші правоохоронні органи, недовіра, тому що я не вірю в те, що я там можу отримати захист. Якщо конфлікт почався від людей просто, які відпочивали, і я спробувала знайти допомоги від правоохоронних органів, а вийшло все навпаки, там мене ще більше принизили, образили, побили. Я навіть нормальних слів не можу знайти, наскільки мені боляче і прикро через це.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Частина респондентів все ж відзначили деякі позитивні зміни, які відбулися в поведінці поліцейських стосовно ЛГБТ. І хоча поліція не стала більш активною в реагуванні на випадки дискримінації або агресії, намітився певний зсув стосовно самих меншин.

Люди різні, але в основному останнім часом таке ставлення, я б не сказав, що упереджене. Воно або байдуже, або людське ставлення в основному. Сприймають як нормальних людей. Немає такого, знаєте, як раніше було, взяти навіть 5–6 років тому, коли обзивали, не буду називати ці слова, але принизливо, образливо в основному. Якщо бачили, якщо навіть натяк або підозра, що людина нетрадиційної сексуальної орієнтації, то йшли образи і намагалися якось так принизити. Зараз це якось так менш відчувається.

Ставлення змінилося. Вони стали, як сказати, більш такі акуратні. Не сказати, що вони прямо колосально змінилися в своєму ставленні, але вони уже стали боятися. За 3 роки вони все-таки, напевно, розуміють, що їх знімають, що їх все-таки притягують до якої-то відповідальності. І ось завдяки цьому зараз нам стало трошки легше жити, ніж було до цього.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Почасти це пов'язано з тим, що з'явилися ЛГБТ, які не завжди ведуть себе виключно як жертви, а й готові постояти за себе, знають свої права, закони. Крім того, сама поліція час від часу залучається для охорони масових заходів, пов'язаних із захистом ЛГБТ, наприклад, прайдів. Однак переоцінювати прогрес, досягнутий у цьому напрямку, не варто — більшість поліцейських не бачить в ЛГБТ рівних собі або «повноцінних» українців.

В принципі таких ситуацій, за великим рахунком, останні 2-3 роки, не було. Це не тільки з причини, що я належу до ЛГБТ спільноти, плюс до того, я журналіст, я займаюся журналістською діяльністю, коли я в Україні. Я перебуваю в різних правозахисних організаціях, і я теж добре знаю закони. Я знаю, що мені потрібно робити в ситуації, коли мої права намагаються порушити.

Я не думаю, що щось змінилося за ці роки, крім одного, що поліція стала більш уважно ставитися до їх захисту під час масових заходів. А ось індивідуальна робота, індивідуальний захист, скарги на дискримінацію, в тому числі, за сексуальною орієнтацією та за расою, і так далі, на жаль, дуже дрібно йдемо. Дуже кроки невпевнені в Україні, на жаль, невпевнені.

Під час прайду поліція, яка спочатку захищала, а потім, коли вийшла невелика метушня і ми вже розходилися, деякі поліцейські почали виявляти своє невдоволення, висловлюватися в стилі «скажіть спасибі, що ми вас взагалі захищаємо», це було принизливо. Я вважаю, що ображати, принижувати людей — неправильно. В кінцевому рахунку поліцейські звинуватили нас, що їм «доводиться» замість того, щоб «займатися справою», «ходити, охороняти вас, недорозвинених».

Із інтерв'ю з ЛГБТ

ЛГБТ респонденти зазначають, що в суспільстві в цілому нетерпимі до меншин, і поліцейські теж не виняток. Однак, у цьому випадку нетерпи-

мість багаторазово посилюється додатковими можливостями її демонструвати, які надають статус і повноваження, спочатку придумані для іншого. У підсумку поліцейський може використовувати свій ресурс не на боротьбу зі злочинністю та створення безпечного простору, а на свою особисту боротьбу з людьми, чию поведінку він вважає неправильною. І це підтримується не тільки безкарністю, а й загальною установкою в поліцейських колективах — серед самих поліцейських також є ЛГБТ, вони змушені приховувати свій статус, щоб не стати об'єктом переслідувань або не втратити роботу.

Через те, що вони не сприймають це. Якщо взяти в інших країнах, вони це вже прийняли, не знаю, як правильно, змирилися, вони вже ставляться до цього нормально, лояльно, це вже розвивається. А у нас вони не можуть прийняти це і ставитися нормально, вони проти цього. Є тільки їхня думка. Я їм пояснював, що від цього ніхто не страждає, діти ваші цього не бачать, якщо ви за це переживаєте. Їм досить того, що вони сидять в інтернеті і дивляться телевізор. Я кажу: «Ви за це переживайте! Заберіть у них гаджети, і вони цього всього бачити не будуть». Про це, що у мене відбувається, ніхто не знає, ніде не поширюється, це не афішується.

Ось дали владу, а у нього є своя думка. Йому дали владу, і він за допомогою цієї влади свою думку відстоює. У зв'язку з тим, що він має владу, він може собі дозволити багато чого. Я не вникав у те, як їх там відбирають, як їх виховують, поліцейський характер, я в це не вникав. Уже вироблено це ставлення, він з цим ставленням туди йде. Я навіть сказав би більше, якби їм дали владу вбивати, вони б убивали на місці, представників ЛГБТ, в першу чергу. Вони б вбивали на місці, ні про що не думаючи.

Ну, тут я вважаю, що якщо це для людини щось нове, вона цього боїться, їй це не подобається. І тому це така агресія, що ми якісь не такі, що ми неправильні. Хоча в мене є навіть знайома, вона працює в поліції, вона з ЛГБТ-спільноти, вона має дівчину, живе з нею вже не перший рік, але так само про неї на роботі ніхто не знає. І то не дай боже щоб десь вона, навіть в соціальних мережах, щось таке виклала.

ЛГБТ І ПЕНІТЕНЦІАРНА СЛУЖБА

Хоча тюремна система в Україні не щадить нікого, важко уявити собі категорію більш вразливу в її рамках, ніж ЛГБТ чоловіки. Опинившись за ґратами, вони відразу ж стикаються з існуючою багато років системою дискримінації — кримінальна субкультура давно стала неформальним інститутом, що задає рамку соціальних відносин і багато в чому спирається на приниження і кастовість. Ця система відносин поміщає ЛГБТ на найнижчу сходинку в ієрархії — в касту «скривджених».

Пенітенціарна так звана система — це гулагівська система, нічим не змінилась в ставленні до ЛГБТ, я кажу тут про чоловіків-геїв. В СІЗО, зокрема, і при нинішній всій такій просунутій владі демократичній, при такому всьому оригінальному міністрові юстиції, в тому ж Лук'янівському, як і в будь-якому іншому СІЗО, і по тюрмах, залишається система тортур власне, і система стигматизації, система соціального приниження.

Ставлення до таких людей проявляється в повній ізоляції, якщо брати офіційною мовою, то такі люди знаходяться на профобліку осіб як відторгнуті загальною масою. Тобто відторгнення. Відторгнення загальною масою засуджених, наслідки для них звичайно плачевні, бо вони відразу ж стають об'єктом сексуального насильства, також, взагалі фізичного насильства, агресії.

З інтерв'ю з експертами

До касту «скривджених» потрапляють не тільки ЛГБТ, а й інші люди, які вчинили провини з неформального кодексу кримінального світу (програли і не віддали борги або, наприклад, розповіли занадто інтимні подробиці про своє особисте життя). Проте саме ЛГБТ стигматизуються як «скривджені» за замовчуванням, саме до них ставляться жорсткіше всіх.

І на сьогоднішній день з точки зору становища, це навіть не ЛГБТ, тут теж підміна поняття, не можна говорити про тих, кого в тюрмі називають «опущеними», що це ЛГБТ. Це може бути люди-

на абсолютно гетеросексуальна, це може бути асексуал, якого піддали насиллю, який отримав відповідний статус.

Розумієте, це ж « опущені», це ж не тільки що буває, що фізично. Є навіть опущені, це знаєте, він щось там не виконав, вони в нього плюнули, сказали: «Все, ти опущений» або вдарили під зад, або словесно, ось це називається — опущений.

З інтерв'ю з експертами

У касту «скривджених» можна також потрапити після зґвалтування іншими ув'язненими. І хоча експерти вказують, що сьогодні це вже рідкість, такі випадки все ще відбуваються. Однією з причин цього стає бажання «натиснути» на людину, примусити її до якихось дій — співробітництва, необхідності платити. Загроза «зґвалтувати», «образити», «законтакити» може також використовуватися для психологічного тиску на ув'язнених.

Мені відомі випадки, зокрема, і зґвалтувань, ми говоримо про СІЗО, але ті зґвалтування, які відбуваються, вони зазвичай відбуваються, зокрема для того, щоб натиснути на ув'язненого, вони відбуваються в тій чи іншій мірі зі згоди або навіть за прямої організації адміністрації відповідного закладу. Це робиться для того, щоб отримати від нього або необхідну поведінку, або відповідну, навіть, процесуальну позицію. Ось це доволі таке розповсюджене було і залишається, наскільки мені відомо, явище.

З інтерв'ю з експертами

Хоча це є прямим порушенням статей 10 (Свобода вираження поглядів), 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя) та 14 (Заборона дискримінації) Європейської конвенції з прав людини, субкультура, сформована за часів ГУЛАґу, стала настільки невід'ємною частиною життя за ґратами, що адміністрації установ повністю змирилися з цим і вважають за краще підлаштуватися під неї, ніж займатися виправленням ситуації. Варіанти роботи з такою категорією ув'язнених найчастіше засновані на ізоляції, що, з одного боку, захищає від загроз з боку інших ув'язнених, а з іншого — посилює стигматизацію і створює додатковий важіль тиску на людину.

У свій час намагалися боротися, ось, наприклад, у них, у цих осіб, зазвичай окремих стіл, де біля виходу з їдальні завжди знаходиться, і вони приймають їжу з поміченого посуду. У свій час якось їх нама-

галися садити всіх разом із загальними масами, це призводило до конфліктів, і скажімо так, доводилося, я знаю, адміністрації застосовувати жорсткі заходи, тому що наскільки ця субкультура ще з радянського цього ГУЛАгу, вона настільки в'їлася, що воно нічого не змінюється.

Адміністрація звичайно все знає, хоча, ну, от раніше, я знаю, наприклад, в Бучанській колонії, представники нижньої касты неформальної вони проживали взагалі в окремому приміщенні, називали, я не пам'ятаю, чи голубник чи курник, умовно кажучи, це десь в нежитловій зоні, скажімо так, не там, де визначено місце для проживання цієї особи. Тобто вони там собі жили, і адміністрація закривала на це очі.

В інших колоніях їх збирають в окреме відділення, щоб не допускати конфліктів і, скажімо, уберегти їх від цього, так би мовити, насильства чи агресії. Вони там виконують найбруднішу роботу.

З інтерв'ю з експертами

Крім того, відкрито порушуючи статтю 14 ЄКПЛ та статті 22, 24 та 28 Конституції України, більшість працівників колоній і СІЗО підтримують ці правила (відкрито чи приховано), і самі постійно демонструють неприйняття ЛГБТ як ознаку своєї «традиційності», а також для закріплення свого статусу.

Скажу так, якщо це усвідомлений вибір людини, і він сам йде цим шляхом, напевно це буде, в тому числі і булінг, і якесь несприйняття, і якесь обмеження, можливо в чомусь, якісь обмеження з боку адміністрації. До людей же, які потрапили в цю касту не по своїй волі, тут все-таки більше буде лояльне ставлення з боку адміністрації.

Звичайно, ви ж розумієте, скільки не вчи лимона говорити — він не заговорить, так і прапорщика чи сержанта, скільки не вчи коректно спілкуватися, він не навчиться. Ці закони писані роками до нас. Тому постійно чуєш там від працівників — «Сидор-підор, йди сюди», так і говорять, тобто це озвучується при натовпі при всьому, ну це, я вважаю, вже психологічно так трохи надламує. Ніхто до них там не буде звертатися, «засуджений Пупкін», там, чи Васечкін, а там просто «підор, йди сюди». А фізично... бити їх не б'ють, але знову ж, якщо треба помити туалет прапорщика на вахті чи там треба зробити саму важчу роботу, якийсь там десь

питомник прибрати, то буде це робити хто? Покличуть «таких». Якщо він скаже — «Я не буду», йому — «ні, півень, будеш» і все, і там ніхто не питає, по-своєму адміністрація також тисне.

Об'єктом агресії, до речі, не тільки з боку засуджених або затриманих, а й адміністрації, тому що адміністрація в таких випадках на них покладає всю брудну роботу, яка офіційно не оплачується, найчастіше вони навіть не мають ставок, хоча ставки є, там, гостпослуги, але це в основному не відбувається. Загалом безоплатна рабська праця, насильство і все таке інше.

Від засуджених в основному фізичне насильство, і більше психологічне від засуджених. Але я ж кажу, що не заперечую і адміністрацію. Якщо взяти в співвідношенні дискомфорту, то дець від засуджених 85%, від адміністрації на 15%, отак приблизно, ну, мої так розрахунки би пішли.

З інтерв'ю з експертами

Неформальний кодекс поведінки у відповідності зі «злодійськими поняттями» наказує, що ЛГБТ-чоловік повинен заявити про себе і свій статус відразу по прибуттю в нове місце позбавлення або обмеження волі. Це автоматично тягне за собою переміщення людини в статус «скривдженого» з усіма наслідками, що впливають у вигляді дискримінації і принижень, але зупиняє ув'язнених від насильства стосовно нього «за приховування». Однак це зовсім не страхує його від насильства в подальшому — статус «скривдженого» передбачає велику кількість обмежень в поведінці і практично повну відсутність будь-яких прав. Однак, те, наскільки добре до нього будуть ставитися, залежить не тільки лише від чіткого дотримання цих неформальних правил і виконання різних завдань, але і від доброї волі інших ув'язнених. Так, якщо колектив ув'язнених вибудував систему відносно шанобливих відносин між собою, то життя ЛГБТ чоловіка у них може бути відносно безпечним (за умови прийняття дискримінуючих рамок поведінки і слідування неформальним правилам). В іншому випадку він завжди буде жертвою нападок, образ і принижень.

Були такі випадки, коли приїжджали засуджені і говорили: «Ось, я гей». Ну, все, гей, то гей, ніяких претензій з боку адміністрації, це точно, до нього немає, він як всі, для нас для всіх, він як всі. А з боку засуджених, так, він автоматично переводиться ось в цю касту «опущених» і на нього накладаються певні обмеження в його поведінці — те, що йому можна, і те, що йому не можна.

Вони все отримують в останню чергу. Це вони їдять окремо, сплять окремо, вони харчуються найгіршими продуктами. Доходило до такого, ось з практики, що ми зустрічали, що ці особи, про яких ми говоримо, вони їли, готували собі їжу в туалеті. Прямо в туалеті у них було облаштовано місце, тут чайник стоїть, дивлюся, там місце для нарізування.

З інтерв'ю з експертами

Обмеження для «скривджених», в першу чергу, стосуються мінімізації фізичних контактів з іншими ув'язненими. Найважче таким людям доводиться в СІЗО — адже майже весь час там люди проводять один з одним в замкнутому просторі. Їх визнають «знедоленими», їх статус у разі контакту може «переходити» до іншої людини, і тому поводяться з ними як з носіями заразного захворювання. Такі ув'язнені не можуть їсти, митися, займатися спортом і взагалі торкатися інших ув'язнених, сплять вони на самих некомфортних місцях (біля входу або біля туалету). Їм доводиться виконувати всі чорнові і неприємні роботи — наприклад, прибирання туалетів, смітників.

Якщо ж це камерне утримання, то такі люди звичайно знаходяться в дуже важких умовах, тому що, по суті справи, за них нікому постояти, і там ці правила неформальні, вони перш за все для всіх засуджених. Тобто в чому проявляється: то, що вони можуть проживати біля дверей або біля санвузла, не пускають їх, скажімо так, в загальну масу. Або ж взагалі вони сплять, якщо в камері, то під нарами, є навіть такий термін — «загнати під нари», так, це в сленгу використовується.

Обмеження — не можна їсти за одним столом, не можна користуватися одним посудом і спальне місце тільки при вході. Наприклад, житлова секція, а ліжко цього засудженого буде одразу при вході стояти.

На нього перекладається прибирання загальних місць, плац. За руку не може вітатися з іншими. Зараз нормально спілкуються, тільки ось ці обмеження зараз діють — не сидіти поруч, не сидіти там, не їсти з одного посуду.

З інтерв'ю з експертами

Також для цієї категорії ув'язнених є окремі умови при поході в лазню — там вони не повинні перетинатися з загальною масою ув'язнених, інакше є загроза спалаху насильства і заворушень. Тому адміні-

страція установ намагається забезпечити виконання цих неформальних правил.

В душ, в баню, знову ж таки, їх заберуть окремо. Адміністрація, хочуть вони не хочуть, змушена підтримувати цю неформальну традицію, щоб уникнути, якихось спалахів заворушень серед їх засуджених, тому в баню вони підуть 99% окремо.

У них окремих душ. Смороду миються із розрахунку, наприклад, 20 всього людей, з них 4 ЛГБТ, грубо кажучи, є 5 сосків, лійок цих, то одна відповідно — для них. З ними ніхто митися не буде, тому що це ж «закончаченим» можна стати, тобто, ти можеш ніколи не мати таких зв'язків, але ти, коли скористуєшся річчю такої людини, ти автоматично також прирівнюєшся до них. Інша маса від тебе відмовляється також.

З інтерв'ю з експертами

Згідно з рішеннями Європейського суду з прав людини за статтею 3 ЄКПЛ (Заборона катувань і жорстокого поводження) держава повинна надавати громадянам належну медичну допомогу і лікування під час тримання їх під вартою. А адміністрації місць тримання під вартою повинні проводити оперативну діагностику стану здоров'я всіх громадян, які перебувають в ув'язненні, і забезпечувати їм своєчасну і всебічну медичну допомогу. Це неодноразово було закріплено у відповідних рішеннях ЄСПЛ (наприклад, **Темченко (Tetchenko) проти України, Сокіл (Sokil) проти України, Сергій Антонов (Sergey Antonov) проти України, Луцьов (Lutsev) проти України та ін.**). На практиці ж в питаннях отримання медичної допомоги ЛГБТ ув'язнені в принципі можуть претендувати на неї, однак отримують вони її тільки після решти ув'язнених, навіть з огляду на обмежені ресурси медицини в місцях позбавлення волі.

Доступ у них знову ж, обмеження у них буде, наприклад, якщо доступ до медицини в санчастині, буде до стоматолога стояти чергу, то він буде в кінці черги. Все, це обмеження. Просто він пропустить вперед тих, хто там стоїть ще в черзі. Навіть якщо буде стояти черга, там 5 чоловік, і він буде першим, він перейде в кінець черги.

З інтерв'ю з експертами

Вкрай вразливе становище ЛГБТ чоловіків, які перебувають під вартою, часто використовується для шантажу і вимагання, що робить їх пере-

бування там ще більш важким. Вони постійно розглядаються як джерела наживи або об'єкти для задоволення потреб іншими ув'язненими з більш високим тюремним статусом.

Для вимагання грошей — це ось я зараз спостерігаю, дуже багато таких випадків у слідчих ізоляторах, це так. При наявності інформації, що у цієї людини можна щось вимагати. Якщо піде інформація, що у нього щось є, чи дізнаються, що є що вимагати, просто будуть вимагати і бити, і психологічно тиснути.

Ця категорія, вона завжди найменш захищена і є об'єктом, тим більше об'єктом не тільки насильства, вимагання грошей, особливо якщо дізнаються, що у тебе родичі мають певні можливості матеріальні.

Можуть їх використовувати, ну, не те що використовувати, а пропонувати їм інтимний зв'язок, скажімо так. Грабують на гроші, забирають чай, сигарети, тобто навіть без всякого там попиту і всього іншого.

З інтерв'ю з експертами

Також шантаж дозволяє іншим ув'язненим використовувати «скривджених» для небезпечних, незаконних дій, які загрожують санкціями від адміністрації — наприклад, для перенесення або зберігання заборонених предметів (телефонів, наркотиків). Це, врешті-решт, веде до більш пильної уваги з боку адміністрації, яка дискримінаційно частіше обшукує і оглядає саме представників касти «скривджених».

Що стосується обшуків, навіть часто буває таке, що люди, які перебувають в більш вищих кастах використовують людей, які перебувають ось в цих нижчих кастах. Наприклад, щоб проносити заборонені предмети, приймати перекиди, якщо хтось перекидає заборонені предмети.

Адміністрація може частіше обшукувати таких людей, тому що вони знають, що в принципі вони здатні пронести. Дуже часто, якщо хтось з більш високим статусом, звернеться до цієї людини і попросить пронести заборонені предмети, відмовити буде складно, скажімо так, іноді навіть так, може бути і психологічний, і фізичний вплив для того, щоб ця людина пронесла заборонений предмет. Тобто йому, таким людям набагато важче дати відсіч на якийсь прохання, навіть яке б вони не хотіли виконувати.

З інтерв'ю з експертами

Насправді для того, щоб слідувати кримінальним «поняттям» в місцях позбавлення волі, потрібна, в першу чергу, воля самих співробітників — навіть неформальні вимоги цих кодексів не поширюються на них (якщо вони звичайно не вибирають варіант їх добровільного дотримання). Це добре ілюструє ставлення до ЛГБТ при обшуках і оглядах.

На обшуки, в принципі не впливає, тобто адміністрація, як кажуть, ось знову ж, скажу вам жаргоном, який побутує, в цих місцях кажуть — «менти не контактують». Так вони кажуть, тому, що на обшуки це не впливає, їх обшукують все як годиться.

Із інтерв'ю з представником ЛГБТ

Ні, це не впливає на процедуру обшуку і огляду, тому що це загальний протокол, і це ціла професія, коли все життя люди заглядають іншим людям «туди», я про тих, хто обшукує, бо це обов'язкова складова, тому це ніяк не пов'язано з цим.

З інтерв'ю з експертом

З іншого боку ЛГБТ статус (як і статус «скривдженого» в цілому) використовується для шантажу, тиску та вимагання самою адміністрацією закладів позбавлення волі. Спектр зловживань широкий — від банального вимагання грошей до отримання інформації. Ступінь вразливості цієї касти настільки високий, що як спосіб тиску використовуються навіть погрози «переміщення» до неї або розголошення інформації про те, що ув'язнений має статус ЛГБТ (що може бути правдою, а може і не бути).

До чоловіків геїв або чоловіків, яких озвучують як людей, які мали досвід пасивного сексуального контакту, залишається поняття «опущених». Це використовують для шантажу. Скажімо, адміністрація тих чи інших місць ув'язнення, як для того щоб отримувати гроші — не хочеш потрапити, будь ласка, давай гроші, або для вирішення внутрішніх проблем, зокрема і підтримання порядку, як вони це бачать в цих місцях.

Зазвичай, такі засуджені, які перебувають у нижній частині, неформальній, вони зазвичай завжди співпрацюють з адміністрацією, розумієте? Тобто вони, їм же треба виживати, за рахунок цього вони мають якусь, скажімо, умовну безпеку, співпрацюючи з адміністрацією.

Якщо він приховує, що він «ображений» або ЛГБТ, а співробітники знають, то на рівні шантажу можуть ті самі оперативники використовувати в своїх цілях — будеш робить то, то, то, а ні, так ми розкажем тим, тим, тим.

Наприклад, спеціально цю інформацію донести його сусідам по камері, ви розумієте? Тим, з ким він проживає поруч, щоб ті морально створили якийсь клімат нестерпний, і що може вплинути на об'єктивний розгляд самої справи. Це можливо, як інструмент.

Знаю, що в практиці повсюдно використовується залякування людей, що ми тебе помістимо в приміщення, де знаходяться в основному представники ЛГБТ. І це людину лякає. Тобто гетеросексуала залякують таким чином. Це так, ця методика повсюдно має місце бути, має місце залякування. А ось стосовно ЛГБТ, тільки ось таким способом, що твої сусіди по камері зроблять з тобою таке ось.

З інтерв'ю з експертами

Все це звичайно не може не позначатися на психологічному стані ЛГБТ ув'язнених — тривале перебування під психологічним тиском, відчуття постійної загрози, неможливість контролювати базові елементи побутового життя часто веде до суїцидальних думок і депресії.

На них діють саме психологічно, вони більше схильні до всяких депресій, до самогубств, членушкодження, тому що ця каста, в якій вони перебувають, вже нижче її немає нічого, тобто далі вже опуститися не можна. Перевестися в іншу касту і піднятися наверх не можна, тобто це навечно, це назавжди. Тому вони просто схильні більше до депресії, до такого, «мені нічого втрачати, все, далі нікуди». Але ті, які явно, приходять, приїжджають і самі зізнаються в цьому, вони менш до цього схильні.

З інтерв'ю з експертами

Ситуація з ЛГБТ в місцях позбавлення волі, де утримуються жінки, дещо відрізняється — кримінальні «поняття» в цій сфері на них не поширюються. Звичайно, це не означає автоматично, що ЛГБТ-жінка знаходиться там в повній безпеці і захищена від дискримінації, однак суттєво спрощує життя. Якщо основним джерелом загроз і дискримінації для ЛГБТ-чоловіка в місцях позбавлення волі є інші ув'язнені, то для ЛГБТ-жінки — це адміністрація.

В жінок такого немає, з лесбійками такого не відбувається. Зґвалтування лесбійки, ну, можливе будь-яке будь-кого зґвалтування, але воно не є нормою в жіночому колективі в'язнів. Зґвалтування гея або навіть не гея, просто того, кого відповідно той чи інший колектив в'язнів вважає таким, хто може бути ймовірно геєм або просто «опущеним», — це є в принципі явище доволі розповсюджене. Не можна змішувати ці дві категорії осіб тільки тому, що десь вони звучать в одному сполученні літер ЛГБТ.

А по жінках, по жінках додаю, в них нема такого знову ж таки. Якщо там випадково хтось попив із її кружки, то нічого. Ну в них нема взагалі поняття «контактений». В них може бути добровільно, я ж казав, це більше на психологічному, чи як воно назвати, рівні стають такими. Ніхто силою їх до цього не змушує як мужиків.

Я коли попав в жіночу колонію, я рік перестроювався. В них немає поняття, значить, силою заганяти в цю касту. В жіночій колонії таких понять немає. Може десь виключення якісь є, один на мільйон і то, це якісь там, я не знаю, якісь божевільні. А так в них нема такого. А в них воно на рівні тупо психології. То в мене в колонії, в мене десь 50% жінок жили парами. Була активна, була пасивна. Активна виконує роль мужика, пасивна — жінки. І вони живуть як пара. І коли вони виходять на свободу і розходяться, вони живуть, мають і дітей, і чоловіків.

З інтерв'ю з експертами

Переважна більшість працівників колоній, які працюють з жінками-в'язнями, теж жінки. Це також істотно знижує рівень агресії і неприязні у стосунках.

Там всі свої, там такого немає. Там не дивляться, там не тиснуть, нічого такого немає. А там в основному хто? Одні ж баби. Одні баби. А ти тій посміхнулася, а ти з торбою заїхала, там цукерку їй дала, посміхнулася, та й порядок. Та ні, все по-іншому, там абсолютно ... Там же ж немає мужиків. Ну, хіба там в оперчастині мужик якийсь або доктор. Тут вони, розумієте як, вони тут ущемляють, ну ось — ти баба, чого тобі не вистачає? Куна ж мужиків, припустимо, ти ж не там, чого ти не можеш, ну, здорова красива баба не можеш знайти мужика?

Із інтерв'ю з представником ЛГБТ

Однак, дискримінація з боку персоналу колоній та СІЗО залишається високою: багато чоловіків — працівників цих установ — «заражені» кримінальною субкультурою або просто користуються владою, щоб відкрито переслідувати відносини або поведінку, яка їм здається «неправильною». Цим вони прямо порушують і Конституцію України, і положення ЄКПЛ.

Вони от живуть парою, ходять за ручку, можуть цілуватися в губи. «От ми живемо сім'єю» — вони це називають «сім'я». Мов, мені сидіти 15 років, невідомо, чи буде той чоловік, а тут в мене чоловік, ми живемо сім'єю. В нас був такий начальник, жорсткий, то він їм казав: «Ви ще дітей позаводьте видуманих та вже живіть повністю там. Дітей в школу відправляйте, чи ще щось». Скажімо так, я також не прихильник цих рухів, повністю не прихильник. Я старався його викоринювати. Не виключаю, були факти, що садили в ізолятори за такі факти, що вони там цілувались.

З інтерв'ю з експертами

Ви знаєте, в колонії де я перебувала, було дуже багато пар, з цим стикалися всі. Адміністрація опиралася таким відносинам. Адміністрація робила так, щоб люди, які мали одностатевий зв'язок, були в різних кінцях колонії. Можна сказати, такі люди були на всіх самих важких господарських роботах.

Там ніхто не дивиться, лесбіянка ти чи не лесбіянка, або хто. Там просто ти засуджена, все. Вони (співробітники) не втручаються. Вони хіхікають в сторону, вони в таке не втручаються — розбирайтеся самі.

З інтерв'ю з представниками ЛГБТ

Дискримінація і насильство з боку персоналу установ позбавлення волі, в першу чергу, виражається в тому, що існуючу пару можуть роз'єднати і чинять психологічний тиск.

Коли ми приїхали з етапу разом, нас почали роз'єднувати в різні загони. Крім цього дівчинка ось ця, вона йшла додому по УДЗ, вона прагнула виконувати всі вимоги. Почали писати рапорти, незрозуміло, ні за що — голку знайшли, ще щось знайшли. Мене могли забирати, коли вона йде з роботи, щоб ми не перетнулися, у стакан взагалі закрити на 2 години. Я сиджу в склянці, і чому я тоді була, теж вскрилася там, тому що мене силою туди заштовхали, про-

сто ні за що, щоб я не побачила людину. Мені говорили, що я «своєю орієнтацією псую дівчинці життя».

З інтерв'ю з представником ЛГБТ

Як каже стаття 13 ЄКПЛ «Право на ефективний засіб юридичного захисту», жертви дискримінації можуть скаржитися. Однак насправді це формальне право, яке не працює в реальному житті. Так, вони можуть скаржитися адміністрації, якщо їх гноблять або їм загрожують інші ув'язнені, а якщо адміністрація їм не допомагає або їхні права порушує сама адміністрація, то за законом вони можуть звернутися в прокуратуру. За кожною колонією, за кожним СІЗО, закріплений прокурор з нагляду за додержанням законності в місцях позбавлення волі, який зобов'язаний регулярно приїжджати і проводити прийоми з особистих питань. Однак ця система не працює на практиці, причому для будь-яких ув'язнених, незалежно від їхнього статусу. По-перше, в середовищі ув'язнених карають за скарги в адміністрацію; по-друге, часто і адміністрація, і прокуратура виконують свої обов'язки формально і не прагнуть поліпшити дотримання прав ув'язнених. Значна частина скарг не розглядається, інші — розглядаються формально.

Скажімо так: *Фількіна грамота*. Їм кажуть — «та ти хоч пиши Джону Байдену чи кому там хочеш, все одно нічого не отримаш». Так і це. Пиши, не пиши — це нічого не вирішить.

Що стосується скарг, знову ж таки, якщо людина такої частини скаржиться на адміністрацію, то адміністрація може в принципі якісь і вжити заходи. Або як часто це буває, може взагалі не прийняти ту скаргу, і це не тільки стосується ЛГБТ, це всіх стосується, можуть викинути.

А можуть, в принципі, і через інших засуджених, просто сказати: «Слухайте, розберіться там, щоб він не писав». Тобто натиснути на таку категорію осіб — це набагато простіше, ніж буде писати скаргу просто людина з іншої частини. На мужика, козла натиснути буде важче через інших засуджених. А натиснути на ось цю частку через інших засуджених, попросити, сказати, викликати кого-то там більш впливового і сказати: «Скажи йому, щоб він більше не писав» або «Зроби так, щоб він більше не писав ніяких скарг». Все, це питання вирішиться. На цих натиснути буде дуже просто.

З інтерв'ю з експертами

Єдиним органом, який може надати реальну допомогу в місцях позбавлення волі, залишається адміністрація установи (якщо на це буде її добра воля). Однак, як показує досвід, адміністрація сама є джерелом порушень прав ЛГБТ-ув'язнених, і найбільш дієвий інструмент «допомоги» від неї — ізоляція потерпілого від насильства або дискримінації. Можливості поскаржитися на дії самої адміністрації практично відсутні — такі спроби невідворотно приведуть до ще більшого погіршення становища ув'язненого.

Як показує практика, коли такі скарги приходять, то починається розгляд, розслідування службове, з виїздом на місце, людина починає вже відмовлятися. Тобто він поскаржився, знаходиться в цій же колонії, залишається перебувати, тобто адміністрація звичайно вже тим чи іншим чином дізнається про те, що він скаржиться, і на нього починається тиск.

Він може звернутися звичайно куди завгодно, і в прокуратуру, і в Офіс Уповноваженого, і навіть в той же самий суд він може звернутися, але реальну допомогу йому може надати тільки адміністрація.

Особисто моя думка — взагалі немає сенсу в цьому. Ну, ось воно абсолютно нічого не допоможе, воно може навіть тільки погіршити. Тобто ось в цьому випадку треба вирішувати це неформальним шляхом з адміністрацією. На місці, скажімо так, на місці вже орієнтуватися, яка колонія, хто які позиції займає.

Вони не приходять, і інформацію про те, що там щось відбувається, ти дізнаєшся від інших засуджених. І, ну скажімо, тоді адміністрація вирішує це питання з іншими засудженими різними шляхами — погрозами, не погрозами, скажуть: «Не дай бог з ним щось трапиться» або «Не дай бог ви його зачепите», тобто по-різному. Переводять його в інший загін або, буває таке, що просто закріплюється там завгосп, його викликають і кажуть: «Ось людина, дивись щоб з ним нічого не сталося».

Тобто доводиться адміністрації просто якось вирішувати це питання такими ось неформальними шляхами, тому що єдиний тут неформальний шлях, який міг би допомогти, — це ізолювати від усіх.

Насправді ефективність розгляду скарг у нас дуже низька, що підтверджується рішеннями Європейського суду з прав людини. Справа в тому, що взагалі проблема, яка існує взагалі в системі пенітенціарній з приводу взагалі захисту людини, забезпечення особистої

безпеки, взагалі вона дуже серйозна. Якщо людина скаржитися на засудженого іншого, то адміністрація може забезпечити. Вони переводять його в окрему камеру, і він, в принципі, там може знаходитися, є певний порядок, може перебувати до кінця терміну.

З інтерв'ю з експертами

Саме тому ЛГБТ або представники касти «скривджених» практично не звертаються зі скаргами на дискримінацію, утиски, погрози або насильство. Вони не бачать в скаргах ефективного методу вирішення своїх проблем. Звернення бувають, але тільки коли це вже крик відчаю.

Як правило вони не звертаються, хіба вже просто крайній випадок, він уже просто в розпачі. Вони, як правило, з моєї практики, вже просто приходили і говорили: «Все. Просто закрийте мене в одиначну камеру, щоб я там сидів, або я просто я не можу вже, я не знаю, я собі порізу вени, я не витримую вже». Тобто вони вже приходять, коли вже все.

З інтерв'ю з експертом

ПРИЧИНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЛГБТ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

На думку представників ЛГБТ, ключовою причиною насильства в правоохоронних органах є відсутність належного виховання та укорінені стереотипи щодо них. Передусім це стосується того, що представники влади вважають гомосексуальні та транґендерні орієнтації психічними відхиленнями, а публічні прояви стосунків у ЛГБТ-пар — пропагандою «нездорової поведінки» серед молоді. Саме останнє частіше за все спонукає представників влади ініціювати спілкування, а в подальшому і затримання таких громадян.

Не знаю, мені здається, що це виховання Радянського Союзу залишилося. Воно передається, це виховання. У деяких просто думка, що вони думають, що я — насильник. Я не афішую орієнтацію одягом, стилем, ходжу як звичайний хлопець. Єдине, коли з хлопцем залишаємося, змінюється і розмова, і все там. А так я — звичайний хлопець. І вони, напевно, думають, що я насильник.

Я з його боку дуже довго намагалася зрозуміти його поведінку, чому людина себе так веде. Мені здається, що на тлі того, що у нього діти, сім'я... як би він відчуває страх, напевно, ось страх того, що дитина це побачить, піде за моїми ... по нашим стопам. Ну, ось, напевно, десь тут спрацьовував більше людський фактор, ніж правоохоронний орган.

У школах нікому це не пояснюють, що це нормально, що людина може любити, як і дівчинку, так і хлопчика. Тому що їх так виховали. Тому що вони вважають, що їм можна більше, ніж усім іншим. Вони користуються тим, що у них є погони.

Мене в одному кабінеті закрили, час від часу вони мене відвідували, з рукоприкладством, навіть з ногоприкладством: «давай, тікай з міста, щоб ми навіть не знали, тому що життя ми тобі на дамо». Вони пояснювали це тим, що у них є діти, вони дізналися, що я активний. Вони і говорять: «не дай Бог, тебе понесе, почнеш

Гвалтувати, а у нас діти». Я їм намагався донести, що вони трохи не розуміють, ніхто не збирається, насильники окремо, вони психопати, я ж адекватна людина, я все розумію. Вони говорили, що я — псих ще гірше від них, і понеслося — ногами в голову.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Серед ключових інститутів, які продовжують зберігати та поширювати подібні стереотипи, на думку частини опитаних, є церква, які регулярно демонструє негативне ставлення до ЛГБТ-спільноти.

Релігія, священники внесли дуже велику роль в дискримінацію спільноти, тому що вони прямо дискримінують таких людей, тобто кажуть, що вони ненормальні, що їм не можна ходити просто так, що їм не можна в церкві служити. Я думаю, ви чули. До речі, після того випадку негативного мого знайомства з поліцейським, я став більше читати на цю тему, і потім вичитав, що Папа Римський не дуже до цього ставиться добре, що він заперечує чоловікам, які належать до спільноти, служити в церквах. Це також впливає на всіх людей.

Знаєте, мені здається, причин багато. Перше з яких — багато хто собі накрутив, що має бути от так, що чоловік і жінка створені тільки для того, щоб жити сімейним життям. Церкви ці роблять купу виступів проти гей-парадів, проти книг, які зараз випускають про одностатеві відносини.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Частина представників ЛГБТ також вважають, що серед поліцейських є досить багато людей, які мають певні психічні нахили, які заважають їм професійно виконувати свою роботу, як-то схильність до насильства та тяга до відчуття влади над іншими.

Не знаю, може, самостверджувалися. Я не знаю, є ж люди різні, є людям просто подобається бити інших, вони садисти по своїй натурі, їм навіть не важливо, чому. Почалося все саме через те, що ми з другом обіймалися, і їм це не сподобалося. З цього і почалося, з образи, що ми тут розводимо «гомосєтину».

Ну, з поліцейськими, з якими я спілкувалась, тобто я, по-перше, вважаю, що це такий, якийсь такий феномен із гряді в князі відбувається, тобто вони відчують на собі владу, і вони вже щось хо-

чуть показати, ніби вони якісь кращі за тебе, бо в них там якихось більше прав, а ти як би звичайний громадянин.

Мені здається, що все-таки зверхність, і знаєте, грубо скажу, стає не відчуття. Ось ця думка, що ми не такі, як всі. Це менталітет такий в нашій країні. Ізгої, тому. А ще й плюс влада в руках, знаєте як ось ... ну я ж кажу — зверхність. Швидше за все, що через їхню зверхність — мені все можна і я тебе притисну, защемлю, зроблю тобі боляче.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Опитані експерти погоджуються з наведеними причинами, відзначаючи, що поліцейські — ті ж самі представники українського суспільства, а відповідно ретранслюють дискримінаційні практики у спілкуванні з ЛГБТ-спільнотою.

Вони взяті не з космосу, вони несуть ті ж цінності, які вони отримали під час виховання і соціалізації. Ось звідси воно все йде. Якщо, в принципі, це ж треба формувати все як би з дитинства, толерантне ставлення, але не тільки до ЛГБТ, взагалі толерантне ставлення, і до людей, які мають проблеми зі здоров'ям певні, і до ромського населення, тобто, якісь є стереотипи, є шаблони, які заважають часто не тільки людям жити, а й виконувати нормально свою роботу.

Причина одна, причина у нас одна — це наше історичне минуле. Ми ще не готові, не ми, а більшість громадян України, ще морально, я так розумію, ще морально не готові до цього. А все тому, що у нас виховання ще в більшості своїй ще те, старе, радянське, так скажемо.

Із інтерв'ю з експертами

Також експерти зазначають, що сам відбір, підготовка та робота з персоналом правоохоронних органів є недосконалими, що безпосередньо може впливати на професіоналізм виконання їхніх обов'язків. Це проявляється в нетолерантному ставленні до різних категорій населення, в надмірному вживанні сили стосовно затриманих осіб і в тому, що до служби дійсно може допускатися людина з низьким рівнем гуманізму та схильна до жорстокості. Окрім того, експерти зазначають загалом невисоку підготовку поліцейських та працівників установ виконання покарань у частині розуміння концепції прав людини та верховенства права в державі.

Мені здається, часто взагалі співробітникам державної кримінально-виконавчої системи, служби або пенітенціарної системи не вистачає базових знань міжнародних положень про права людини, Конвенції про захист прав людини, ось ці базові. Вони може бути їх пройшли десь, прослухали факультативно, але вони не зрозуміли, тобто мається на увазі, що сама система підготовки персоналу для КВС на сьогоднішній момент, вона як би не передбачає акцентування саме на права людини, на соціально-психологічні особливості людини, на необхідності забезпечення психологічного контакту з засудженим, на тому, що засуджений це точно така ж людина, як і він, тобто зараз зовсім чомусь, я не знаю чому, але тенденцій таких немає.

Немає розуміння що вони не тільки забезпечують нагляд за дотриманням законності, вони повинні забезпечувати і права людини всередині системи. Тобто це комплексна проблема, не можна сказати, що не вистачає тієї чи іншої дисципліни, мені здається тут не вистачає саме розуміння ось цих цінностей. Цінностей, як у нас зараз говорять, — європейських, людських цінностей, загальнолюдських.

Із інтерв'ю з експертами

Також опитані підняли питання відсутності комплексних змін у національному нормативно-правовому регулюванні діяльності правоохоронних органів у відповідності до сучасного сприйняття поняття прав людини. Особливо це стосується закладів виконання покарань, які продовжують існувати за нормами радянських часів, маючи казармений тип проживання, відсутність реальної психологічної роботи з ув'язненими, підтримку поділу на касти серед засуджених. Усе це заважає зменшити прояви субкультури серед осіб, які там знаходяться.

Люди проживають великими масами, проживають в приміщеннях разом. У таких умовах для того, щоб контролювати взагалі цей весь процес і впливати якось на ці маси, необхідні, звичайно, не тільки формальні, як я говорив, а й неформальні точки впливу. Це саме ось ця неформальна стратифікація цього тюремного суспільства, розподіл на касти. Ось за останніми, скажімо так, дослідженнями, за останньою передовою думкою, з цією радянською пенітенціарною субкультурою можна боротися і протистояти системою саме камерного розміщення засуджених. Коли засуджені не проживають

великими групами в одному приміщенні, тоді починає втрачатися ось цей момент відносин.

Із інтерв'ю з експертом

Незмінні оці спецкамери, незмінний соціальний статус так званих «опущених», незмінне потурання цьому, не просто потурання, це включено в загальну систему дій адміністрації.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Укорінена субкультурна система взаємозв'язків в колоніях позначається також і на професійній деформації персоналу. Слідування неформальній культурі спілкування, здійснення своєї роботи з урахуванням встановлених між ув'язненими правил поведінки, з одного боку, дуже полегшують діяльність та контроль порядку в установі, а з іншого, призводять до того, що співробітники починають порушувати етичні і моральні засади своєї професії.

Простий приклад, як казав один начальник відділення соціально-психологічної служби: «Ось у мене, — каже, — є засуджений, який виконує брудну роботу, який саме відноситься до найнижчої касти. Він зараз звільняється, а де ж я такого ще собі візьму?» Розумієте? Тобто для того, щоб виконував цю роботу. Знову-таки, якби була нормальна заробітна плата, оплачувалося господарське обслуговування, то вже якийсь шматок проблеми би відпав. А так, як я кажу, що коли саме особи з цієї категорії всі ці роботи виконують безкоштовно, то звичайно, присутня зацікавленість адміністрації, щоб такі люди були, скажімо так.

Він начебто приходить ще хлопцем з школи в інститут, еге ж? Потім приходить на роботу лейтенантом, закінчує Харківський університет імені Ярослава Мудрого, там, все в нього чітко. А чого він через пів року називає засудженого півнем, «бери ганчірку іди, мий парашу»? Задумуєшся. Тому що колонія, вона ж не тільки зеків ламає, вона і співробітників ламає.

Тут якраз ми говоримо про культуру, яка переважає саме в цій якійсь установі. І географія цієї установи, і локація цієї установи. Тому що, якщо в цій установі переважає стійке поняття субкультури тюремної або субкультури місць позбавлення волі, то і персонал, відповідно, потихеньку починає їх переймати, цю суб-

культуру, і, відповідно, так само негативно ставитися до представників ЛГБТ.

Із інтерв'ю з експертами

Пов'язаною з цим є проблема і професійного вигорання працівників правоохоронних органів. Умови їхньої роботи майже не досліджуються, не проводиться профілактика стресових ситуацій, відсутнє психологічне розвантаження. Це негативним чином позначається не тільки на працездатності працівника, а й на його емоційному та моральному ставленні до затриманих та ув'язнених осіб. Додатковим фактором також є певна аномія в самій системі — працівники не знають, що буде завтра, керівництво офіційно вводить дискримінаційні практики. Все це посиляє вкрай негативні сигнали персоналу місць позбавлення волі.

Дуже це питання також слизьке, тому що зараз з цими платними камерами Міністр юстиції начудив. Фактично у нас на сьогоднішній момент узаконена дискримінація, присутня за матеріальною ознакою. Так що по СІЗО добиватися ще складніше буде, тому що всі розуміють, що і так у вас же дискримінація присутня, узаконена.

Профдеформація, нікуди не дінешся, профдеформація, емоційне згоряння, воно відкладається і дає свої негативні результати. Зі співробітниками треба працювати, в реальності з ними ніхто не працює, вони нікому не потрібні насправді.

Із інтерв'ю з експертами

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЛГБТ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Як представники ЛГБТ-спільноти, так і експерти солідарні у тому, що подолання або принаймні зменшення проявів дискримінації у правоохоронних органах є доволі складним та довгим процесом, і передусім він пов'язаний зі зміною світоглядних орієнтацій громадян, розвитку толерантного ставлення та цінностей прав людини у суспільстві. Тут можна виділити 2 напрямки роботи: загальнокультурний та освітній. Перший пропонується, зокрема, ЛГБТ і полягає у більшій представленості спільноти у культурних продуктах в Україні — фільмах, на телебаченні тощо.

Перш за все — культура людей, культура спілкування один з одним. Толерантність сприйняття інших людей, які не такі, як ти. Як це зробити? Це повинна думати держава, як це зробити. Я думаю, що певно потрібно якимось більше телевізійної і інтернет якоїсь інформації, якісь може фільми, передачі, щось таке.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Комплекс заходів повинен бути. Але все одно, не може бути якогось швидкого, ефективного механізму або чарівної палички. Не може бути. Проблеми самого етапу розвитку країни дуже складні. Перехідна модель від пострадянського простору до продемократичної і демократичної — це завжди складний процес і неодночасний.

Із інтерв'ю з експертом

Що стосується освіти, то на думку опитаних, є нагальна потреба у перегляді норм виховання дітей у школах, які мають включати розуміння гендерної рівності та рівноправного ставлення один до одного. Попередження формування стереотипів щодо різних груп населення та використання позитивної лексики у спілкуванні повинно починатися із самих ранніх років життя та навчання дитини.

Тільки виховання, тільки виховання, починаючи зі школи. Правильне виховання дітей, правильне впровадження в систему навчання основних понять, що раса, стать, фізичний стан, сексуальна орієнтація ні в якому разі не впливає на ставлення до цих людей, що ці люди ті ж самі, як і всі інші. І це треба викладати з самого малолітнього віку. Якщо з 19-ти років мого контакту з ювенальною юстицією я десь на сьомому році почав набувати необхідні мені знання, і то з іноземних джерел. Тому що всередині України, на національному рівні, відсутнє необхідне навчання.

Якщо це є проблема, треба її зі школи розпочинати, із школи людям розказувати, щоб вони сприймали це як нормальне. Адже якщо ми будем проти, як колись при комунізмі, що це не нормально, то нічого не вийде.

Із інтерв'ю з експертами

Окремо стоїть освіта та навчання працівників правоохоронних органів, які мають володіти міжнародними та національними нормами професійної етики, усвідомлювати морально-ціннісні пріоритети своєї професії. І хоча програма первинної професійної підготовки, зокрема, поліцейських містить декількагодинну тему толерантності та недискримінації, на думку опитаних, цього замало. Підготовку працівників правоохоронних органів вони здебільшого вважають невідповідною та поверхневою, особливо в розрізі культури поваги до різноманіття та недискримінаційної поведінки при виконанні службових обов'язків. Існують лише окремі, несистемні ініціативи окремих керівників правоохоронних органів або проекти на рівні міністерств щодо організації інформаційно-просвітницьких заходів з цієї теми серед персоналу установ.

На тому тренінгу керівництву, безпосередньо нам, було пофіг. Нас зібрали, два дні ми відпочивали. Відпочили і поїхали назад. Оце чесно, якщо взяти. А якщо не на рівні тільки лише начальників колоній чи СІЗО, чи виправних центрів, а взагалі всієї адміністрації, то так само пофіг, головне, щоб вони (ЛГБТ) не створювали проблеми.

З інтерв'ю з експертом

Треба проводити різних більше акцій і лекцій для поліції. Просто зібрати їх, як от збирають перед прайдом, коли розказують, яка має бути безпека, і що вони мають робити. Проводити більше розмов,

щоб вони слухали, розповідати, що це нормально. Ці речі робляться, просто, можливо, їх недостатньо.

Проводити з ними бесіди, пояснювати, коли вони йдуть вчитися на поліцейських, що так не можна робити, не можна проявляти навіть агресію до звичайних людей, не тільки до ЛГБТ. Тобто треба бути набагато спокійніше, не користуватися тим, що вони поліцейські і їм все можна і що їм дупу прикриють.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Також представники ЛГБТ-спільноти наголошують на необхідності контролю за психологічним станом працівників правоохоронних органів, особливо під час прийому на роботу. Можливим шляхом зменшення дискримінації може стати регулярна робота психолога з поліцейськими та співробітниками установ виконання покарань.

Напевно проводити якісь міні-тренінги для них, семінари під час навчання. Щоб вони коли заступають на роботу, проходили психологічні тести, саме з цією категорією, там якісь питання були відповідні, щоб можна було розуміти, людина готова зіткнутися в своїй роботі з людьми, працювати з ними, ось з нами.

Психолог ходила якось по райвідділках міліції, їздила по районах навіть, проводила бесіди, але вони проводили не з приводу нас, розумієте, а з приводу наркоманії. Ось треба, щоб з приводу нас, ось якось з ними провели бесіди, пояснили суть та діло, що це таке. Щоб вони якось по-іншому ставилися. Треба, щоб хоч якось з ними так, дійсно, проводили або провели бесіду, пояснили, що ми такі ж, то, що кожен любить своє.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Окрім того, важливим запобіжником дискримінації та насильства у правоохоронних органах є забезпечення невідворотності покарання за невідповідні дії поліцейського чи працівника установи виконання покарань. Для цього необхідне впровадження ефективної системи розслідувань злочинів, а також широкий розголос ведення подібних справ.

Якщо один раз притягнуть до відповідальності, де є якесь упереджене ставлення до одностатевих пар, другий раз, третій, п'ятнадцятий, сімдесят п'ятий, може тоді люди трошки спочатку будуть боятись цього, не?

Ну, і проводити якусь таку, я не знаю, політику покарання за діяння, які вони проводять стосовно спільноти за межами своєї роботи, і взагалі, перевищення якихось службових повноважень. Я розумію, що зараз, я би напевно зовсім по-іншому діяв в тих обставинах, які у мене виникли перший раз і другий раз. Я б напевно зараз розголосо робив. Якщо я це не зроблю, там, якогось розголосо, то від цього ще можуть постраждати ще хтось.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

У цьому напрямку ЛГБТ високо оцінюють роботу громадських організацій, які беруться захищати їх від незаконних дій правоохоронних органів. Найбільш дієвим шляхом наразі є ведення показових резонансних справ, які широко освітлюються у ЗМІ.

У довготривалій перспективі, на думку опитаних, це може сприяти зменшенню випадків дискримінації через реальну можливість виграшу подібних справ у суді.

Я думаю, коли з'явилися ось ці організації щодо ВІЛ інфікованих, наркоманів, є конкретна організація, вона конкретно захищає. Вони знають про це, що захист там серйозний йде, юристи працюють там по-серйозному. Уже помінялися закони, вони на нашому боці, юристи це правильно піднесуть. Вони знають про це, що юристи там кращі, серйозні. Вони працюють, вони готові, якщо побачать таке ставлення, якщо міліціонер якийсь поставився не так, вони роблять все, щоб це його ставлення відбилося на всьому його житті, щоб він пам'ятав про це, що так не треба робити. Щоб він все життя пам'ятав. Був випадок, одну людину забили, він ледь не позбувся життя. Юристи зайнялися цим в суді, він позбувся погонів, посади, його звільнили.

У кожного своє життя, ніхто не має права мені диктувати свої норми. Якщо, наприклад, агресія не зникає, або були якісь наслідки, то я думаю, що потрібно звертатися до організацій, КиївПрайд, Інсайт для фіксування таких ситуацій.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Необхідним є і законодавче врегулювання відповідальності за порушення у сфері запобігання та протидії дискримінації. Наразі розроблений та знаходиться на розгляді законопроект № 5488 від 13.05.2021 року «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопору-

шення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації»¹.

Якийсь закон такий треба приймати. У нас недавно ось як раз був випадок, у нас на стовпах вішали, що «цих підарасів треба вбивати». Ну ось за це, в принципі, і треба карати, так? Щоб люди розуміли, існувала якась законодавча база, що всі рівні, ми рівні права ми маємо. Тобто, чому, я зі своєю орієнтацією не можу жити так, як я хочу? Ось реально? Ну, ось за такі речі, як це, якесь покарання повинно бути. Напевно, так якось.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Іншим напрямком роботи, на думку експертів, є створення механізму захисту і гарантування людині безпеки під час перебування у правоохоронних органах. Реалізація такого механізму може бути різною — від створення окремого органу до покладання обов'язків на вже існуючі державні установи.

Повинен бути якийсь уніфікований механізм, який працює з питань дискримінації. Припустимо, якщо брати міжнародні інституції — це УВКБ ООН. Припустимо, він ефективний? Ефективний. Надає він, в разі утиску, цим людям статус біженця? Так, надає. Працює він ефективно? Так, працює. В Україні, на жаль, немає індивідуального якогось механізму, який буде працювати саме в цьому напрямку. Він уніфікований, його треба виводити з якихось силових органів, це повинен бути якийсь інститут, який десь на рівні парламенту повинен працювати, як омбудсмен і підзвітний бути парламенту, саме за цим напрямком.

Із інтерв'ю з експертом

Окрім цього, за словами експертів, необхідні реформи і у системі виконання покарань, яка, як зазначалося вище, є застарілою та не може

¹ Проект пропонує додати до обтяжувальних обставин за адміністративне правопорушення вчинення правопорушення з мотивів нетерпимості. Крім того, впроваджує відповідальність за порушення законодавства у цій сфері у вигляді штрафу для громадян від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 3400 до 5100 грн). А для посадових осіб та суб'єктів підприємницької діяльності — від трьохсот до п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 5100 до 8500 грн). Проект закону розширює повноваження Уповноваженого або Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини щодо запобігання та протидії дискримінації, надаючи право складати протоколи про адміністративні правопорушення. <https://povaha.org.ua/zakonoprojekt-5488-chy-ye-chogo-boyatys-antygendernym-ruham/>

сприяти подоланню існуючої субкультури серед ув'язнених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах та здійснення контролю за законністю дій співробітників установ.

Система сьогодні працює, бо немає людей ні в поліції, ні в системі нашій СІЗО, тюрем і т. д., які би не були вписані в систему. Там немає ніякого підпілля, там немає нічого такого, що не діє в рамках цієї системи. Не треба впливати на людей, більше того, будь-яких людей, яких ви заженете в цю систему, ми це побачили з патрульною поліцією, ну і в цілому з реформованою поліцією, заженіть їх в цю систему — будуть ті самі люди. Хто не зможе, просто звідти підуть. Міняти треба систему, люди кругом однакові. Сексуальне насилля в тюрмах — це не є як окреме, як одичне явище, це не є український феномен або феномен тоталітарних країн, воно існує кругом. Питання як, яким чином відбувається профілактика, яке йде реагування, і головне, що в нас воно вписано в систему.

З інтерв'ю з експертом

ПРИВАТНІСТЬ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЛГБТ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Стаття 8 Європейської Конвенції про права людини наголошує на повазі до приватного і сімейного життя: *«кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб»*. Проте, на жаль, результати дослідження свідчать про недотримання міжнародної норми з боку правоохоронних органів в Україні.

Загалом, ЛГБТ респонденти вказують, що контакти з правоохоронними органами відбуваються не так вже рідко. Очевидно, що вони бувають дещо частіше, ніж у пересічного українця. Причиною цього може бути, в першу чергу, уразливість ЛГБТ — в разі відкритої поведінки вони досить часто стають жертвами злочинів, образ і дискримінації; на них звертають увагу, в тому числі і поліцейські. Деякі з респондентів вже настільки звикли до цього, що 2–3 контакти на рік з поліцією сприймаються ними як «нечасто», в той час, як звичайний українець може не стикатися з поліцією роками.

Зовсім інший погляд на це у працівників поліції — більшість з них, вважають, що і зустріті ЛГБТ, і тим більше побачити будь-яку дискримінацію стосовно них — рідкість.

Я такого не бачив і не помічав жодного разу такого, щоб там, десь якась ситуація була. Навіть коли були, не бачив жодного разу, щоб якась там ставлення упереджене.

Я з таким не стикався, може, там, десь, в якихось слідчих підрозділах, може вони десь там, де більш глибоше копають, де, що, з ким живе, коло спілкування. А у нас такого немає, ми не копаємо і не ди-

вимосся, і не цікавимося, тому що там є адвокат, є суддя, затриманий, помістили як окремо — хлопчики з хлопчиками, дівчатка з дівчатками, окремо всіх, разом не містить ніде нічого.

З інтерв'ю з експертами

Очевидно, що така різниця в оцінці того, наскільки часто ЛГБТ змушені контактувати з правоохоронними органами, пов'язана з тим, що в переважній більшості випадків ЛГБТ воліють приховувати свій статус. Відкрита декларація статусу найчастіше не тільки не допоможе, а й може призвести до самих негативних наслідків — багато хто вже мали негативний досвід. Найбільш вірогідним з негативних наслідків стає аутинг. Іншою, не менш вірогідною проблемою, з якою можна зіткнутися, є відкрита гомофобія і агресія з боку працівників поліції — багато хто з цим вже стикалися і не бажають повторення травматичного досвіду. Особливо агресивно ставляться до чоловіків-геїв, їм доводиться стикатися з істотно більш високим рівнем неприйняття, ніж ЛГБТ-жінкам. Однак і це далеко не завжди є правилом.

Я думаю, що по-любому треба приховувати. Коли вони дізнаються, то я б охарактеризував, звірюють. Відразу по обличчю видна зміна людини, кардинально змінюється вираз обличчя, і ставлення понеслося. Спочатку здивування, інтерес; потім злі, змінюються обличчя; відразу видно, що він вже ненавидить, готовий вбити, принизити.

Наша ж поліція — це ж те ж саме суспільство, і те ж саме стереотипне мислення таке. Що це ненормально, що це не є норма. Тому що традиційні цінності, які нам нав'язувалися стільки років, тому, ну, під час затримання вони як, вони сміються, там, посміхаються, ось, на в'язниці, припустимо, таке. Ну, як, вони, може навіть з гидливістю якоюсь, але вони так, ставлення таке, як сказати, ну, агресії такої сильної немає, ось як до геїв — так, а коли жінки, то агресії я в принципі не бачила такої. Для них це якимось, для них смішно навіть це, в такому плані, бо вони вважають, що вони нормальні, а все інше це ненормально, ось і все.

З інтерв'ю з ЛГБТ респондентами

В інтерв'ю майже всі представники ЛГБТ зазначають, що вимушені приховувати свій статус при затриманні або помещенні під варту. На їхню думку, це забезпечує їм власну безпеку та відсутність можливого зневажливого або образливого ставлення з боку працівників поліції. Окрім того,

розкриття статусу може вплинути на відмову від надання необхідної допомоги. Частина опитаних ЛГБТ перетиналася з поліцією саме через потребу у втручанні поліції на свій захист, проте замість захисту / прийняття скарги / опитування свідків поліцейські або ігнорували свої обов'язки або звинувачували самих постраждалих у конфлікті. Також працівники поліції майже ніколи не фіксують характер правопорушення за ознаками нетерпимості та розпалювання ворожнечі.

Я думаю, що по-любому треба приховувати. Через їхнє ставлення буде ще гірше, коли ти говориш йому про це, дуже погано, навіть я сказав би, що вони звіряють.

Звісно, потрібно, тому що поліція негативно ставиться до всіх цих моментів. Я розумію, що люди є різні, і навіть працівники поліції є такі, що нормально до цього ставляться, сприймають це. І я розумію, що навіть представники ЛГБТ спільноти в поліції працюють. Але в більшості випадків правоохоронні органи дуже негативно до цього ставляться, також можуть навіть не прийняти заяву. Тому, на мою думку, це потрібно приховувати, для того, щоб не було негативних нюансів. Наприклад, тебе побили, ти звернувся до поліції, і поліція просто навідріз знецінює те, що це сталося на фоні нетерпимості.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Через побоювання аутингу частина ЛГБТ навіть не звертаються в поліцію як постраждалі. За словами декількох опитаних розголос статусу серед друзів та рідних цілком ймовірний при контакті з поліцією. Подібні погрози часто вигідні поліцейським, які можуть здійснювати тиск, щоб примусити щось підписати, відмовитися від свідчень або взагалі просто вимагати гроші за мовчання.

Це доводиться робити просто з метою не те, щоб безпеки, а просто не завжди хочеться, щоб про це всі знали, люди різні, ти ж не знаєш, як люди відреагують.

Взагалі, якщо чесно, я, ну я б напевно, якщо б мене затримувала поліція, максимально намагався б приховувати, через те що я боюся, що ця людина до моїх родичів, чи, наприклад, моїм батькам розкаже. Це ж всі знають, після того як, ну, наприклад, мене затримують, це ж зрозуміло, що мені знадобиться допомога... Знають там мої друзі, а батьки не знають і я не хочу їм поки що розповідати

про це. Тому я боюся що вони дадуть розголошу цьому, або будуть сміятися, або будуть до мене гірше відноситися.

Натайки були. Я навіть так скажу, коли були перші приводи, коли дізнався про це, то були такі пропозиції, погрози: «а що там твої близькі, рідні, знають про це? Зараз ми повідомимо, зараз ми скажемо. Нічого не можеш запропонувати?».

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Тут, в принципі, розумієте, ця інформація навіть може бути відразу ж використана представниками правоохоронних органів з метою шантажу, з метою розкриття злочину або ж повісити на людину інший злочин, або з метою, скажімо, отримання якоїсь інформації. Це більше для людини несе негативну енергію, негативний заряд для нього, ніж позитивний, звичайно.

Із інтерв'ю з експертом

Разом з тим питання приватності для деяких представників ЛГБТ не стоїть взагалі через зовнішність, яка на думку самих опитаних, розкриває їх статус сама по собі. Такі люди найбільшою мірою страждають від розпитувань та глузування на тему свого приватного життя та відносин. Лише декілька лесбійок вказали, що не варто приховувати свій статус, бо це буде консервувати гомофобне ставлення в суспільстві й надалі. Ввічливе спілкування та добровільний відкритий контакт з правоохоронними органами навпаки може стати одним із шляхів подолання дискримінаційного ставлення і стереотипів щодо ЛГБТ. При цьому варто зазначити, що до лесбійок, на думку опитаних, зазвичай більш поблажливе та нейтральне ставлення, ніж до геїв та трансгендерів, які відчувають найбільші прояви гомофобії.

Я вважаю, що необхідності приховувати стосунки немає, тому що люди якісь, не знаю, це з 19-20 століття, які думають, що має бути тільки так. Що погано — це коли одностатеві пари разом. Це стосовно України, я зараз живу за кордоном, тут набагато все простіше. Тут теж є напади на ЛГБТ і т. д., але поки люди, поки суспільство не почнуть про себе говорити, не почнуть давати розуміння кожному, що це є нормальним («Не подобається? Не дивися, йди»), у нас нічого не поміняється.

Ось таке спірне питання, я думаю, що приховувати не треба. Тобто, що потрібно про це говорити поліції, наприклад, якщо є якийсь

привід при зверненні. Тобто потрібно про це говорити. Тому що, якщо це приховувати, якщо про це не говорити, то це буде просто тривати в одному і тому ж дусі.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Більшість ЛГБТ, затриманих поліцією, вказують, що поліцейські взагалі не дотримуються приватності отриманих даних, розголошуючи статус людини іншим колегам.

Патрульні, вони ж не знають, я їм не заявляю про це, вони, якщо затримують, вони ж різні. А, коли привозять на відділ, там вже деякі співробітники бачили, вже знають, якщо до іншого ведуть, то мене супроводжують вже мало не з криками на весь райвідділ. Припустимо, ось завели, а співробітники, які мене знають: «о, діврявий, поїхали». І йдемо, поки ми піднімаємося, то всі вже знають про це. Уже приводять, той вже посміхається.

Тут, на жаль, навіть ось у мене було, що, в першу чергу він, звичайно ж, каже це своїм колегам. Тобто ми там з друзями, ми вже відійшли, і просто вже чули, як він там своїм колегам підійшов до них і каже: «А ось це ось, ось, бачите, компанія йде, ось знаєте, ось вони там такі-то і такі». І, тобто і ясна річ, що вони «такі-такі», ну як би це вже одному, другому і третьому може піти далі інформація, я маю на увазі.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Разом з тим, сьогодні важко сказати, чи ведеться цілеспрямований збір персональних даних представників ЛГБТ в поліції. Дехто вважає, що це може бути ініціатива окремих співробітників, і частіше за все вона відбувається не задля оперативних цілей, а через гомофобні настрої або можливість шантажу.

Ну, я думаю, що ні, не ведеться, і у мене не було жодного такого випадку, щоб, наприклад, після спілкування з поліцією, були якісь питання, чи були якісь нові такі знайомства, або щось таке, у мене на досвіді такого не було.

Співробітниками правоохоронних органів ведеться збір персональних даних про членів ЛГБТ, вони роблять це цілеспрямовано. Збирають інформацію, у студентів запитують, що так чого. На мою думку, вони ведуть збір інформації, щоб робити якісь нехороші речі

в нашу сторону, ображати, принижувати честь і гідність, бити навіть.

Вони відразу це фіксують і знають, на майбутнє, інформацію з інших райвідділів їм кажуть, і вони вже знають.

Із інтерв'ю з ЛГБТ

Чутлива інформація про людину має високу цінність сама по собі — при необхідності її можна використовувати для тиску на людину, продати, обміняти. Іноді вона може тривалий час залишатися «просто зібраною на майбутнє», але її цінність не заперечується.

Якщо поліція має намір тиснути на людину, вони використовують будь-яку інформацію. Якщо вони не мають такого наміру, то навіть їхня внутрішня гомофобія з тих причин, про які я говорив на початку нашої розмови, вона ніяк не впливає. Тобто людина може бути внутрішнім гомофобом, але при цьому вона буде себе стримувати за певних обставин, і навпаки, людина може бути геєм, при чому не обов'язково латентним, а про якого знають колеги в формі, я маю на увазі, але яка при цьому якщо це в інтересах або її персональних корупційних, або в інтересах оперативної роботи, вона буде використовувати інформацію про те, що хтось ЛГБТ для того щоб тиснути, шантажувати, досягати оперативних цілей.

З інтерв'ю з експертами

Набагато складнішою для ЛГБТ є ситуація в Міністерстві юстиції (СІЗО, виправних установах). Необхідність тривалий час перебувати в закритих просторах з іншими людьми, кастова гомофобна тюремна субкультура, низький контроль того, що відбувається в колективах ув'язнених і зловживання з боку персоналу породжують вкрай небезпечні обставини для ЛГБТ, які можуть привести до непередбачуваних наслідків. Саме тому ті, хто вперше потрапив до цього середовища, часто роблять все, щоб приховати те, що вони ЛГБТ і уберегти себе від зайвих проблем. Відкрита декларація того, що він/вона ЛГБТ призводить до того, що людину автоматично переводять в іншу касту, і з боку засуджених до них змінюється ставлення — до них ставляться так, як «належить» за законами субкультури, але не більше. Саме тому люди, які вже відбували покарання в місцях позбавлення волі, частіше за все не приховують свій статус, щоб уникнути додаткових проблем в подальшому.

Якщо людина раніше відбувала покарання, вона вже приїжджає в установи позбавлення волі не в перший раз. У цьому випадку вони зазвичай, в 90% випадків, зізнаються, в якій вони категорії, тому що вони знають, що може бути, якщо вона приховає і не скаже про свій статус.

З інтерв'ю з експертами

Приховування цієї чутливої інформації, щоб уникнути проблем, далеко не завжди є найкращою стратегією — зробити це вкрай складно, а сама спроба жорстоко карається відповідно до тюремних законів.

Якщо перший раз засуджується, так, він може приховати, щоб уникнути там якихось утисків, гонінь, якщо він хоча б другий раз вже засуджується і раніше вже десь виявляв своє ЛГБТ, то вже про нього всі знають, тобто система така, що називається «сарафанне радіо».

Можуть дізнатися від адміністрації або по «сарафанному радіо», і навіть якщо в цій камері, куди він потрапив, ніхто його не знає. Рано чи пізно, може через день, а може, через місяць, все одно в цю камеру прийде так звана «малява», там, з сусідніх камер, з інших колоній, з іншого СІЗО може прийти, що «ось у вас сидить такий-то такий-то, він перебуває в касті такий-то». Ось тоді буде горе, тоді його будуть бити, тому що він зобов'язаний зізнатися, що він перебуває в такому статусі.

Якщо це буде людина, яка потрапляє в перший раз, швидше за все, 99%, ну, в більшості випадків, знову ж таки, без відсотків, це швидше за все буде ховатися. Я навіть, напевно, думаю, в 100% випадків це буде ховатися, людина не буде в цьому зізнаватися. Тому що всі чують, всі знають, в принципі це не секрет, що відбувається з такими людьми, що це найгірша, нижча категорія в установі. Знову ж таки, це йому загрожує дуже серйозною небезпекою, тому що якщо він приховавав, при цьому, він буде спілкуватися з тими категоріями, які за статусом вище по касті, і він буде це приховувати і потім це спливе, ну, тут може аж до летального результату бути, якщо дізнаються.

З інтерв'ю з експертами

Вплив неформальних правил поведінки і побуту, закріплених за кастами в місцях позбавлення волі має таку значну силу, що адміністрація

не в силах з цим боротися і саме тому, першими, хто намагається з'ясувати, чи є людина ЛГБТ, чи ні, є представники адміністрації установ позбавлення волі. Таким чином, вони намагаються убезпечити себе від зайвих проблем і конфліктів, які неминучі при вміщенні ЛГБТ в групу ув'язнених або затриманих з іншими тюремними статусами.

Ставиться в лоб питання, на жаргоні — «ти хто по життю?». Це робить сама адміністрація. Тому що, навіть якщо взяти начальника відділення — він за своїми обов'язками визначає місце, спальне місце. Тобто адміністрація, як би там не хотіли і як би там не намагалися з цим боротися, вони будуть все-таки дотримуватися цих правил неформальних, які є серед засуджених, щоб нікого не вбили. І ось ці люди, ЛГБТ, вони будуть спати на певних місцях, зазвичай, це місця при вході. Тому що якщо він покладе цього засудженого, усвідомлено — не усвідомлено, на інше місце, поруч з тими, хто не визнає цю касту, які знають, які говорять — «іхнє місце там», то це може аж бути і до бунту, і до конфліктних ситуацій, і може спровокувати неприємні ситуації в загоні. Тому адміністрація, все-таки, хоче вона чи не хоче, особливо якщо дуже позиції слабкі у адміністрації, це буде робитися так, як по неформальним правилам серед засуджених існує.

З інтерв'ю з експертами

Інформація про те, чи є людина ЛГБТ, з'ясовується на етапі взяття під варту або на бесідах у психолога, проте в подальшому відбувається вільний обмін нею між співробітниками адміністрації і ув'язненими. До слова, працівники правоохоронних органів повністю перейняли «поняття» кримінальної субкультури щодо ЛГБТ і активно користуються ними як в роботі, так і в побутовому спілкуванні.

Представник правоохоронних органів може іншим представникам кримінального світу донести цю інформацію. Що ця людина — представник ЛГБТ і, припустимо, у нього лінія поведінки — приховування цієї інформації. Він відкриває очі іншим представникам, що ось, ваш колега, ваш співучасник або ще хтось є представником ЛГБТ спільноти. Для яких цілей це робиться? По-різному. Це робиться для того, щоб людині ускладнити життя.

В зоні кожен прапорщик знає, хто ЛГБТ. Приходить на службу новий, а йому кажуть: «Так, до того не ходи, то «півень»; того будеш

«шмонати» — обережніше, то «півень». Тобто там психолог тільки визнає, що хтось «такий», він одразу прийшов на вахту і розкричав, і вся зона знає.

Будь-якого співробітника покликає, скажіть, покажіть мені всіх осіб, які перебувають в тій касті, про яку ми зараз говоримо, всі покажуть всіх. Вони всіх знають. Досить маленька територія, досить мало людей, всі один з одним спілкуються, всі знають, хто в якій касті перебуває.

З інтерв'ю з експертами

Отже, через існування певної субкультури дотримання приватності особистих даних щодо засуджених у колоніях та слідчих ізоляторах є неможливим та неефективним. Співробітники установ задля попередження сварок та конфліктів, а також забезпечення безпеки представників ЛГБТ, знають і пам'ятають про статус майже кожної людини, яка там знаходиться. Поділ засуджених на касти вимагає від персоналу негласного дотримання певних правил поведінки та організації побуту в колоніях. Окрім того, на думку експертів, співробітники установ виконання покарань «заражені кримінальною субкультурою», а отже, вільно відтворюють її норми.

Тут аспект безпеки, тому що коли розселяють, намагаються вони з'ясувати, хто неформально до якої категорії відноситься і забезпечити безпеку їх, розумієте? Навіть ось я зустрічав у слідчому ізоляторі — є такі картотеки покамерно. І ось камера така-то, картки стоять, камера така-то. І ми підходимо, дивимося, а там написано, «Козли», потім написано, «Блатні», потім, «Півні». І ми говоримо: «А що це?». Ну, тобто, ми звичайно зрозуміли, що це для того, щоб якийсь прапорщик не переплутав, але це ж розумієте, це як би неприпустимо.

Із інтерв'ю з експертами

Наукове видання

**Денис Олександрович Кобзін,
Світлана Вікторівна Щербань**

**ПРОБЛЕМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ
ТА НАСИЛЬСТВА З БОКУ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
СТОСОВНО ЛГБТ**

ISBN 617-7391-94-3

Відповідальний за випуск *Є. Ю. Захаров*
Редактор *Є. Ю. Захаров*
Комп'ютерна верстка *О. А. Мірошниченко*

Підписано до друку 20.10.2021
Формат 60 × 84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Myriad Pro
Умов. друк. арк. 3,48. Облік.-вид. арк. 3,24
Наклад 500 прим. Зам. № ПЛ-02/21

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khpg.org>
<http://library.khpg.org>

ГО «ХАРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»
<http://khisr.kharkov.ua>
ел. пошта: khisrmedia@gmail.com

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ»
61002, Харків, вул. Дарвіна, 7, кв. 35
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 4783 від 23.10.2014 р.
ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com